

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

În prim-plan, Profesorul Dumitru Irimia în Colocviul *Filologia Secolului XXI*, Ediția a III-a, consacrată aniversării a 80-a din ziua nașterii academicianului Silviu Berejan, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, mai 2008. În plan secund, de la stînga spre deaptra: Aurelia Hangan, Eugeniu Plohotniuc, Maria Șlehtițchi

Dumitru Irimia (21 octombrie 1939, Roman, județul Neamț – 3 iulie 2009, Iași), reputatul Profesor al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, lingvist, stilistician, eminescolog, om de cultură în înțelesul clasic al acestui cuvînt, *Doctor Honoris Causa* al universității noastre și al altor universități, a fost, pe parcursul celor aproape două decenii de colaborare, susținătorul ideilor și proiectelor noastre. Acceptase fără rezerve includerea Domniei Sale în componența Consiliului academic al revistei, prevenindu-ne că va aviza fără condescendențe sau va respinge intransigent articolele intrate în poșta redacției. Iar primul text pentru *Noua Revistă Filologică* a venit tot de la Domnia Sa. Deschidem coloanele revistei noastre cu acest omagiu adus Profesorului Dumitru Irimia, a cărui operă științifică și culturală este un model pentru cei care hotărâsc să se dedice filologiei.

M.Ș.

Etic–estetic în limbă și în artă

Dumitru IRIMIA. *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România*

În două dintre textele confesive ale maicii Benedicta – omul de cultură Zoe Dumitrescu-Bușulenga – sînt evocate momente din timpuri diferite, semnificative pentru discuția de aici și pentru înțelegerea modului său de a concepe exigențele așezării omului în lume prin dimensiunea *etică* – definitorie pentru ființa umană.

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

Într-un dialog cu Grigore Ilisei, din 2005, Zoe Dumitrescu-Buşulenga dezvăluie pentru prima dată motivul plecării sale, prin demisie, din învățământul universitar: „Era în anul 1982. Eram la un seminar cu anul II și interpretam un text din *Orestia* de Eschil. Eu am scris despre Sofocle. Eu consider că, așa cum credea profesorul meu Tudor Vianu, fără cultura greco-latină nu ne putem numi umaniști și nici măcar oameni cultivați. [...] Interpretam monologul Clitemnestrei, făceam analiză de text. Eram la o măsuță, că ne aflam într-o sală mică, nu una de curs. Stăteam în picioare și eram prinsă de splendoarea bucății. Și, în timp ce eu mă pasionam, pentru că monologul este foarte frumos și de o adâncime extraordinară a analizei pasiunilor răvășitoare, un student din fundul clasei mi se adresează: «Doamna Zoe, ce ne tot bateți capul cu prostiile astea?» Și eu am încremenit în clipa aceea. «Dați-ne și nouă, poate, să citim împreună cu Dv. pe ăștia, venezuelenii ăștia». Apăruse atunci *Un veac de singurătate*. «Dați-ne pe ăștia moderni, Umberto Eco, să-i citim pe ăștia». Vă spun, am încremenit. M-am uitat de jur-împrejur. Ceilalți stăteau și priveau în jos. Studenții nu erau mulți, vreo 40. Și atunci mi-am pus haina pe spate, era primăvară, mi-am luat cărțile, n-am spus un cuvânt, am ieșit, m-am dus direct la decanat și am cerut pensionarea” (Dumitrescu-Buşulenga 2008: 51-52).

Sînt de reținut din această evocare două aspecte, amîndouă reflectînd ignorarea unor componente esențiale în procesul de devenire a omului, într-o societate normală:

- (1). lipsa de interes pentru cultura clasică greacă, pe care s-a întemeiat civilizația europeană, ceea ce, dacă avem în vedere esența tragediei, poate însemna și lipsa de deschidere pentru asumarea sau măcar cunoașterea întrebărilor grave ale ființei umane față cu destinul;
- (2). lipsa de civilizație elementară a tînărului în formare, manifestată prin atitudine și prin limbaj.

Din păcate, primul aspect a fost într-un anume sens „instituționalizat” prin eliminarea studiului limbilor latină și greacă și al civilizației greco-romane din școală și prin absența ca și totală a teatrului grec din repertoriul teatrului românesc. Și european, de altfel. Al doilea aspect, pe atunci excepție, tinde în timpul din urmă să se instituie în normă, în ceea ce privește deopotrivă limbajul lingvistic și limbajul comportamental.

Acestui moment, cu încărcătură negativă, să-i spunem mai degrabă eufemistic, i se opune evocarea, într-un articol publicat mai întîi în *România literară* și reluat de *Limba română* de la Chișinău, în 2006, unei stări de reală comunicare cu studenții, într-un timp pe cînd profesoara încerca, împreună cu Ioan Alexandru, asistentul său la un curs *Eminescu*, „să introducă elementul de educație religioasă și spirituală. Și cum credeți că făceam? – își amintește profesoara. Recurgeam la niște strategii speciale. Începeam literatura de la Antichitate. Cosmogonia la indieni, egipteni, asiro-caldeeni, la evrei și dintr-odată îi duceam la *Geneză*. Nu putea să spună nimeni nimic. Și zic, mai e una, mai tîrzie, este la Ioan din Patmos. Nu i-am zis *Apostolul*, căci mă descopereau: La început

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul. Se uitau la mine, apoi plecau acasă și se întrebau și căutau” (Dumitrescu-Bușulenga 2006: 246).

Am luat ca punct de referință aceste mărturii și altele, pe care le vom evoca mai târziu, și pentru a readuce în prezent atitudini exemplare ale profesoarei Zoe Dumitrescu-Bușulenga în vremi în multe privințe contrarii dezvoltării normale a omului și pentru că ele se integrează în perspectiva deschisă de mari creatori, din cultura română și din cultura universală, în sensul cunoașterii profunde a raportului dintre ființa umană și limbă, dintre ființa umană și artă, două raporturi esențiale pe care se întemeiază devenirea etică a omului, în sensul profund al termenului.

Raportul *etic-estetic* definește ființa umană în amîndouă relațiile sale, cu limba și cu arta, în legătură cu două din atributele sale esențiale, consubstanțiale: libertatea și *creativitatea*.

Omul este ființă liberă prin limbaj și artă întrucît/întru cît creativitatea sa, congeneră creativității divine, l-a determinat să caute căi de eliberare din contingent și de acces la esența Ființei lumii, prin transcenderea realității fenomenale.

Sisteme semiotice de realizare concret-istorică a limbajului, limbile înseși poartă într-un strat de adîncime, uitat în evoluția lor, modul specific în care popoarele cărora le-au dat identitate au perceput raportul dintre ființa umană și ființa lumii (dintre stratul de suprafață și stratul de adîncime al Ființei), în care raport un factor determinant este situarea omului față cu limba.

Din această perspectivă, a atitudinii față de limbă, între limbile romanice, limba română pare să fie singura care dezvoltă în planul semantic al termenului *cuvînt*, prin care este numită metonimic limba, dimensiunea *sacralității*. Dacă, din planul semantic al latinescului *conventu(m/s)*, în limbile romanice occidentale, trăsătura semantică ‘*sacralitate*’ a trecut în planul semantic al termenilor care au dezvoltat sensul de *mînăstire*: *convento*, *couvent* etc., în limba română, în schimb, trăsătura semantică definitorie sacru s-a păstrat în planul semantic al termenului *cuvînt*. Argumentează în acest sens expresiile idiomatice – categorii ale limbii în care se reflectă cel mai fidel modul specific de a fi în lume al unui popor, sub aspectul civilizației materiale și, mai ales, sub aspectul dimensiunii spirituale – în care intră termenul *cuvînt*: *om de cuvînt*, *a avea cuvînt*, *a crede pe cuvînt*, *a-și ține cuvîntul*, *a-și da cuvîntul*; *sacralitate* înseamnă aici onoarea ființei umane care se respectă pe sine ca individualitate și, totodata, ca parte din colectivitate – așezare esențială pentru dimensiunea etică.

În organizarea semantică, apoi, a sistemului lexical, limba română a dezvoltat în interiorul unui raport de sinonimie *cuvînt-vorbă* o relație de antonimie: *sacru-profan*; susțin această antonimie expresiile idiomatice care au ca nucleu termenul *vorbă*, semnificînd ‘*efemeritatea*’: *vorbe în vînt*, ‘*înșelăciunea*’: *a duce cu vorba* etc., atribute ale situării limbii în profan.

Este adevărat că, în stratul de suprafață, opoziția se poate neutraliza; astfel, pe de o parte, termenul *cuvînt*, în situația de component al codului metalingvistic, numește

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

în mod neutru unitatea fundamentală a lexicului sau a limbii, iar, pe de alta, în actul de comunicare curentă, termenii *vorbă* și *cuvînt* se întrebuițează în distribuție liberă. Dar aceste întrebuițări nu suspendă opoziția *sacru-profan* din stratul de adîncime al limbii, opoziție revelată sau actualizată de traducătorii scrierilor sacre sau de poeți, poezia aparținînd în/prin esența ei sacralului. Astfel, în traducerea *Evangeliei după Ioan*, invocată de Zoe Dumitrescu-Bușulenga: „La început a fost Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul” „La-nceput era Cuvîntul și Cuvîntul era cătră Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul.” (*Biblia* de la 1688), „Și Cuvîntul trup s-a făcut și sălășuiește întru noi...” traducătorii, foarte buni cunoscători ai limbii române, nu au recurs niciodată la termenul *vorbă*. Această exigență a conservării trăsăturii semantice ‘*sacralitate*’ nu a rămas străină nici traducătorilor *Bibliei* în celelalte limbi romanice. În limba italiană, de exemplu, care are numai termenul *parola*, traducătorii au recurs în traducerea acelorași versete la substantivul *verbo*, din latinescul *verbum*: „In principio era il Verbo e il Verbo era presso Dio e il Verbo era Dio.” „E il Verbo si fecce carne e venne ad abitare in mezzo a noi.” (14), termen care corespunde grecescului *logos*, semnificînd, pe de o parte: a gîndi, a rosti, a face, pe de alta, însăși Divinitatea – în ipostaza Isus – a doua ipostază a Sfintei Treimi – Fiul. În poezie, prin cuvînt este fixată de Demiurg esența sacră Luceafărului, prin originaritate: „Cere-mi – cuvîntul meu dintii,/ Să-ți dau înțelepciune?” și prin apartenența la lumea transcendentului: „Noi nu avem nici timp, nici loc,/ Și nu cunoaștem moarte.”

Prin această componentă a trăsăturii semantice + *sacru*, *Cuvîntul* instituie o lege morală, care orientează (pe care se întemeiază) raportul dintre Ființa umană – Ființa Lumii și Ființa Limbii, care l-a format și i-a dat adăpost și identitate:

„Nu noi sîntem stăpîni limbei – scia Eminescu într-o notă rămasă între manuscrise – ci limba e stăpîna noastră. Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte – nu după fantazia sau inspirația noastră momentană – ci după ideea în genere și în amănunt care a predominat la zidirea sanctuarului, astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească. Nu orice inspirație întîmplătoare e un cuvînt de-a ne atinge de această gîngășă și frumoasă zidire, în care poate că unele cuvinte aparțin unei arhitecturi vechi, dar în ideea ei generală este însăși floarea sufletului etnic al românimii” (Eminescu 1981: 241).

Cu această întemeiere apreciază Eminescu discursul fiului voievodului Mihai Sturza în Parlamentul României:

„Nu mai pomenim de un merit esențial al discursului – prințul vorbește o limbă românească atît de curată și de frumoasă, precum arareori se aude... Ceea ce ne pare un semn extraordinar al vremii este că în Senat se vorbește românește; bine, de-a dreptul, fără înconjur și fără frază. Cine știe însă ce însemnătate mare are limba asupra spiritului, cum ea-l acoperă și îl pătrunde [...], acela va înțelege de ce ne pare bine de lucrul acesta. Fie cineva ateu și păgîn – cînd va auzi muzică de Palestrina sentimentul întunecos, neconștiut al creștinătății-l va pătrunde și păgînul sau ateu

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

va fi, pe cât ține impresia muzicii, creștin pîn-în adîncimile sufletului. Și limba strămășească e o muzică; și ea ne atmosferizează cu alte timpuri mai vrednice și mai mari decît ticăloșia de azi, cu timpuri în cari unul s-a făcut poporul și una limba” (Eminescu 1970: 25).

Prin limbaj, omul se construiește și se definește, ca specie, dezvoltînd atributul *umanitate*. Prin limbă, omul se construiește și se recunoaște ca parte dintr-un întreg istoricește determinat, prin atributul *naționalitate*.

În interiorul raportului dintre ființa umană și ființa lumii, oamenii sînt, în interpretarea lui Eminescu, din *Archaeus*, „probleme pe care și le pune spiritul universului, viețile lor încercări de dezlegare.” Limbile, prin care se desfășoară raportul om-lume, reflectă concomitent cu asumarea de către ființa umană a întrebărilor universului și ipostaza de răspuns la întrebări puse de om universului.

Această reciprocitate definește stratul de profunzime al limbilor, uitat sau acoperit de praf, în termenii lui G. Steiner, pentru care „Limbajul nostru se interpune între percepere și adevăr ca un geam sau ca o oglindă deformantă” (*După Babel*). Adevărul de aici este adevărul din stratul de profunzime al *lunii*, identificabil cu Adevărul absolut și, prin aceasta, sacru.

Este semnificativ pentru situarea sub semnul sacrului deopotrivă a Limbii și a Ființei Lumii că, între însemnările lui Eminescu, un aforism avînd în centru *adevărul* are aceeași structură sintactică pentru definirea raportului dintre ființa umană și limbă: „Nu noi sîntem stăpîni limbei ci limba e stăpîna noastră” și pentru definirea raportului dintre ființa umană și ființa lumii: „Adevărul e stăpînul nostru, nu noi stăpînii adevărului”.

Or, instituirea Cuvîntului în lege morală implică așezarea ființei umane între cei doi poli: *sacru* și *profan*, în funcție de raportul cu *Adevărul*, în primul rînd, și, concomitent, de raportul cu *Frumosul*. Eticul și esteticul sînt consubstanțiale, în grade diferite în comunicarea lingvistică, prin ceea ce se poate numi *funcția etică* a limbii, înțeleasă în două ipostaze: (1). limba – expresie a identității naționale: omul față cu adevărul lumii și (2). limba – expresie a determinismului social sau social-politic: omul față cu adevărurile din contingent.

1. În prima ipostază, în care fiecare idiom este un punct de vedere asupra lumii, limbile păstrează în stratul lor de adîncime în moduri diferite acest raport, care definește așezarea omului concomitent față cu ființa lumii și față cu limba, pe care l-am invocat anterior prin semantica termenului *cuvînt* în limba română. Readucem în atenție alți doi termeni, semnificativi din aceeași perspectivă: *frumos* și *a ierta*.

Spre deosebire de limbile franceză și italiană, limba română a continuat termenul latinesc *formosus* în adjectivul *frumos*, întrebuițat și adverbial și apoi conceptualizat substantival. În interpretarea lui Nicolae Iorga, „este vorba de un cuvînt integral, iar nu de unul care să cuprindă o parte a frumuseții...”; „*formosus* latin [...] nu reprezintă altceva decît forma întregă, forma deplină, forma armonioasă” (Iorga 1977: 8).

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

Cum întrebuițarea sa, deopotrivă adjectivală și adverbială, caracterizează și ființa fizică și atitudinile comportamentale, prin gesturi sau prin limbaj: *a se purta frumos*, *a răspunde frumos* etc., termenul îl îndreptățește pe istoric să sublinieze tocmai consubstanțialitatea *etic-estetic*: „moralitatea nu este decît o frumusețe și frumusețea nu este, de fapt, decît o moralitate, lucruri pe care poporul le pune împreună” (Iorga 1977: 9).

Interpretarea este argumentată, pe de o parte, de limba însăși, pe de alta, de cultura populară. În organizarea sistemică a lexicului, în numirea lumii extraverbale, *frumos* stă în legătură cu iubirea – însușire esențială a Ființei umane, iar antonimul *urît*, cu *ura*. Limba română este singura limbă romanică în care termenul *urît* – adjectiv, adverb, substantiv conceptual – își are originea în verbul *a urî*. Expresie a suveranității limbii asupra dezvoltării dimensiunii spirituale în diversele ei ipostaze, modul de a fi al ființei românești, statuat în/prin stratul de adîncime al limbii, a trecut în mod firesc în cultura originar orală; în basmul românesc, personajul arhetipal se numește *Făt-Fumos*; el întrunește, prin planul semantic al numelui, cele trei atribute *bine* – *adevăr* – *frumos*.

Celălalt termen, *a ierta*, își dezvăluie esența specifică în interiorul raportului de sinonimie cu verbul neologic *a scuza*; asemeni relației *cuvînt* – *vorbă*, prin stratul de adîncime al planului lor semantic, cei doi termeni sînt *antonimi*, reprezentînd opoziția *sacru* – *profan*. Verbul *a scuza* nu ar putea înlocui verbul *a ierta* în *Tatăl nostru*, de exemplu, text sacru. Integrat în variatele ipostaze de manifestare a ființei culturale originare, verbul *a ierta* își revelă definitorie dimensiunea + *sacru* în modul românesc de a percepe situarea ființei umane în fața morții, în esență, față de dimensiunea sacră a Ființei lumii.

Etimonul latinesc *libertare* semnifică schimbarea statutului social – *a deveni libert*, ceea ce înseamnă și primirea drepturilor unei ființe libere. În limba română sensul e mai profund – locul libertății sociale, în limitele societății umane (sensul verbului *libertare*) îl ia libertatea ființială (omul în raport cu ființa lumii) – eliberarea de ceea ce a putut fi o povară în lumea contingentului. La aflarea morții cuiva spunem: „Dumnezeu să-l ierte”. Mai mult, în viața comunității rurale mai ales, cînd cineva simte că stă să plece pe drumul din urmă, își cere iertare de la rude, de la cunoscuți și le dă, la rîndul lui, iertare; numai așa omul își poate începe, în condiții de libertate a ființei profane, călătoria din urmă, călătoria sacră.

Este reflectată această așezare a ființei românești în fața dimensiunii sacre a lumii în povestirea lui Panait Istrati *Moș Anghel*. Un cojan, cel care i-a distrus gospodăria lui Moș Anghel, își mărturisește vina și-și cere iertare, dar nu înțelege prin aceasta să nu fie pedespsit; am spune, își cere *iertare în absolut*, după care poate veni și moartea:

„În clipa asta, un cojan se rupse din mulțime, se aruncă la picioarele sale, îi înlănțui genunchii și strigă:

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

«– Anghel,... Anghel!... *iartă-mă*, eu am dat foc caselor tale... Fă-ți dreptate... dar *iartă-mă-ntii!*

«– *Iartă-mă* și omoară-mă. Aruncă-mă în temniță» (Istrati 1995: 39).

* * *

Situată sub semnul sacralului („Limba sfântă și-nțeleaptă...”), limba se caracterizează prin armonie („Și limba strămășească e o muzică...”) și prin conținut semantic fixat de raportul cu realitatea extraverbală în durată istorică: „Numai o limbă în care cuvintele sînt îngemănate c-un înțeles hotărît de veacuri este clară și numai o cugetare care se servește de o asemenea limbă e limpede și cu teme”.

2. În cea de-a doua ipostază (în sensul relevat ceva mai înainte), convertită în instrument de falsificare a *adevărului*, limba intră, în schimb, într-un proces de alienare, este desacralizată – în discursul demagogic. Este exemplară, pentru denunțarea acestui fenomen, publicistica lui Eminescu, care merge la esență, dezvăluind originea demagogiei, precum și mecanismul extinderii ei: „Preocupațiuni zilnice și absorbirea lui [a demosului] într-un vecinic prezent, negîndirea lui, nici la trecut, nici la viitor, lesniciunea de a-i distra atenția prin serbări publice, prin întreprinderi hazardate, prin expediente factice [...] îl fac accesibil pentru *fraza mare* și surd pentru *adevăr*” (Eminescu 1938-1939, O.IV: 117).

Adus în fraza politică, *fraza mare* (O.IV: 117), „interesul de căpetenie a fost pururea și trebuie să fie de-a ascunde aceste adevăruri și de-a ameți lumea cu *fraza sforăitoare* (O.III: 320), *fraza lustruită* (O.IV: 454), *fraza patriotică* (O.IV: 154), *cuvîntul* însuși, lipsit de înțelesul propriu, își pierde conotația + *sacru*, fiind modelat în raport cu noua funcție – aceea de a construi o lume falsă.

Deposedate de esența lor semantică și de sacralitatea originală, întortocheate – „*Sofisme cîte vrei. Panglicării retorice [...], întortocheri de cuvinte, jucării cu înțelesul îndoit [...]* niciodată un argument *ad rem*, [...] dictat de iubirea de adevăr” (O.IV: 146) –, resemantizate în mod convențional în aceeași direcție a manipulării prin înțelesuri false – „*Ați răsbotezat cuvintele, ați suplantat înțelesul pe care li-l dăduse secolii vieții noastre istorice, ați scornit limba păsărească în locul celei românești...*” (O.IV: 379) –, cuvintele „*au altă însemnare decît în lexiconul limbei noastre*” (O.IV: 376), asemenea vorbelor – „*vorbele ce le întrebuițează au alt înțeles în dicționarul criptografic al său [=cuvintele, al demagogului]*” (O.IV: 376) –, *deșarte* – „*demagogii noștri [...]* văzînd nevoile poporului nostru l-au învățat pe de rost cuvinte deșarte și c-un înțeles negativ...” (O.III: 160) –, *cuvintele* devin *vorbe*, *vorbe late* – „*...ești patriot de meserie [...], te bucuri de partea de soare a vieții, adăpostit de eterna lesniciune de a îmbăta o nație, parte incultă, parte pe jumătate cultă, cu vorbe late și cu apă rece*” (O.IV: 125) – sau *palavre* – „*întreprinzătorii de lucrări publice (cu capital de palavre), deputați...*” (O. II: 320) –, „*fiindcă miile aceste de vorbe nu sînt resimțite, nu au trecut în suc de sînge [...], ele acopă cu zgomotul de moară de palavre o înjosire și o versatilitate de caracter nemaipomenită decît în timpii cei mai răi ai împărăției bizantine*” (O.III: 318).

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

Limba însăși devine, prin desacralizare în limbajul politic și în limbajul publicistic în care se reflectă, *negustorie*, termen care intră în sintagme cu *vorbe* și *frază*: *negustoria de vorbe* se îngemănează cu *prăvălia de principii*: „*Negustoria de vorbe și prăvălia de principii* sînt cele mai rele din toate” (O.IV: 15).

Proliferării demagogiei, „care este pentru un popor ca starea de dezagregare pentru un corp” (O.IV: 522) – „Cu *vorbe* însă nu s-a făcut de cînd lumea nimic decît *negustorie de vorbe*, nefolositoare nimărui, ci numai celui ce le debitează” (O.IV: 463) –, Eminescu îi opune *munca* și *adevărul*: „Un singur remediu există în contra acestor rele[...]: *munca*, acest corelat mecanic al adevărului; *adevărul*, acest corelat intelectual al muncii. Dar *muncă*, nu *minciuni*, nu *vîinare de muște la apă*, și *adevăr*, nu *fraze lustruite și negustorie de vorbe*” (O.IV: 454).

***

În articolul din *Limba română* de la Chișinău, intitulat de Zoe Dumitrescu-Bușulenga *Iluzia libertății*, sînt integrate, între alte momente, evocarea modului de orientare a interesului studenților, în vremuri potrivnice, pentru textul biblic și manifestări în societatea actuală în care tinerii trăiesc sau cred că trăiesc o stare de libertate absolută. Interpretînd fenomenul prin raportul cu adevărul – cu trimitere la Isus și la Evangheliile apostolilor, după ce subliniasse sacralitatea Cuvîntului și a Lumii, prin începutul *Evangheliei după Ioan* –, profesoara atinge esența fenomenului: „Toată sminteala asta a tineretului este o iluzie a libertății. Iertați-mă că vorbesc așa, dar nu fiindcă sînt un om bătrîn. Nu! Nu! Așa aș fi vorbit și în tinerețe [...]. Trăim într-un moment în care presa, televiziunea, tot ceea ce se cheamă mass-media, spune fiecare ce vrea” (Dumitrescu-Bușulenga 2006: 242).

Privind fenomenul în contextul social-politic și cultural actual, în perspectiva avută în vedere de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, am spune că asistăm la un raport total viciat al omului cu *libertatea*.

Libertatea este o stare-condiție care ține de așezarea omului în social, instituționalizată, să-i spunem, dar este în același timp și mai mult decît atît – o stare a omului așezat în raport cu ființa lumii, o așezare ființială care este parte din dimensiunea morală a ființei.

Oprindu-ne la limbaj, la funcția etică a limbii, devine tot mai evident că mass-media, în numele *libertății*, pe fondul confundării libertății de exprimare (care este un drept constituțional) cu libertatea de expresie se constituie în principalul mijloc de desacralizare a limbii, atît în sensul încălcării raportului cu adevărul, în care caz tot ce am citat din Eminescu este actual, cît și în sensul încălcării raportului cu armonia, interioară și exterioară, a limbii. Politicieni de la absolut toate nivelele și publiciști par înscriși într-o cursă fără obstacole de sărăcire și vulgarizare a limbii române. Chiar dacă un intelectual român a ajuns să afirme sau să-și însușească aserțiunea că limba română trebuie să o folosim numai pentru înjurături, esența profundă a limbii române este tot cea revelată de Eminescu, Blaga, Nichita Stănescu, prin care limba își recuperează originaritatea și

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

deschide ființei umane căi spre intrarea în comunicare cu sinele său profund și cu Ființa lumii. Este semnificativă în acest sens interpretarea lui K. Vossler din *Limbile naționale ca stiluri*: „Așa cum *Divina Comedie* reprezintă întregul univers în limba lui Dante, tot așa limba națională italiană este întregul univers transpus italienește, germana universul în nemțește; *Faust* este universul în limba lui Goethe, iar *Hamlet*, universul în limba lui Shakespeare etc. *Este* înseamnă *trebuie* să fie și *vrea să fie* [s.a.]” (Vossler). Introducând în această perspectivă de interpretare limba română, se poate foarte bine spune că *Luceafărul*, *Andrei Mureșanu*, *Feciorul de împărat fără stea* reprezintă universul în limba lui Eminescu, adică întregul univers transpus românește.

Prin această ipostază, limba se întâlnește cu literatura în dezvoltarea unei culturi în care eticul și esteticul sînt consubstanțiale pe temeiul specificului național: „Comoara și puterea limbistică, felul stilului și a expresiunii la un popor reflectă și se manifestează în literatura sa națională; ea este izvorul din care are să ieie fiecare.[...]. E vădit cum că elementul moral și estetic al culturii își are izvorul său principal în literatura națională” (Eminescu 1970: 22-23).

Ideea, formulată într-un fragment rămas între manuscrise, este exprimată în mai multe articole din *Timpul*, care pot fi integrate într-o perspectivă a filozofiei culturii: „Din rădăcini proprii în adîncime proprii răsare civilizația adevărată a unui popor barbar, nu din maimuțarea obiceielor străine, limbilor străine” și se impune centrală în cronicile dramatice publicate în *Curierul de Iași* și în *Timpul*.

Întrucît, mai cu seamă în ultimii ani, Eminescu a fost acuzat de naționalism și întrucît raportul cu ideea națională stă sub semnul eticului, subliniem că, la fel cum limbile naționale sînt puncte de vedere asupra lumii, tot așa și culturile naționale sînt ipostaze de răspuns la întrebările Ființei specifice unui popor.

Eminescu, trăitor și gînditor într-o vreme în care ideea națională era o idee esențială în perspectiva afirmării identității naționale, îl apreciază pe Shakespeare, de exemplu, dramaturgul invocat de Vossler, pentru că a integrat propria sa interpretare dată întrebărilor omului într-o relație intimă cu cea exprimată de poporul englez în cultura orală: „Astfel sînt și florile sălbatece – cîntecele populare. Pe cîmpiile lor a cules Shakespeare și orice poet național [...]. Shakespeare a vorbit de om, de om cum e [...]. Poporul concepe cum vede și Shakespeare a fost al poporului său prin excelență” (Eminescu 1970: 52), iar în toate creațiunile acestui geniu puternic – va scrie poetul în *Familia* – „domnește unitatea cea plină de simboluri și de profunditate” (Eminescu 1970: 146).

De pe aceeași poziție critică Eminescu teatrul românesc în care „autorii reprezentați înaintea de toate nu sînt naționali. Prin aceasta nu voi să zic naționali românești, ci naționali în genere, autori adecă de aceia cari înțelegînd spiritul națiunii lor, să ridice prin și cu acest public la înălțimea nivelului lor propriu” (Eminescu 1970: 148).

Poziția lui Eminescu față de raportul dintre dimensiunea etică și ideea națională este aceeași cu concepția lui Titu Maiorescu, în interpretarea foarte exactă a poetului

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

dintr-un fragment manuscris din timpul imediat următor Serbărilor de la Putna: „Principiul fundamental al tuturor lucrărilor d-lui Maiorescu este după cât știm noi *naționalitatea în marginele adevărului*. Mai concret: ceea ce-i neadevărat nu devine adevărat prin împrejurarea că-i național; ceea ce-i injust nu devine just prin aceea că-i național; ceea ce-i urât nu devine frumos prin aceea că-i național; ceea ce-i rău nu devine bun prin aceea că-i național” (Eminescu 1970: 192-193).

Situarea raportului *etic-estetic* în centrul gândirii eminesciene, privind teatrul (în cronicile dramatice), se manifestă în chiar prima intervenție a studentului Eminescu în dezbateră problemelor teatrului național la români în revista *Familia*. În amplul articol *Repertoriul nostru teatral* Eminescu face o critică severă a stării dramaturgiei românești din perspectiva acestui raport, cu privilegierea valorii etice, relevată ca exigență indispensabilă: „În genere noi nu sîntem pentru traduceri, ci pentru compuneri originale; numai aceea voim ca piesele, de nu vor avea valoare estetică, *cea etică, însă, să fie absolută*. Ni place nouă și gluma mai bruscă, numai ea *să fie morală*, nu să fie croită pe spetele a ce e bun” (Eminescu 1970: 149).

În „trecerea în revistă” a dramaturgiei românești a timpului, desfășurată cu un foarte ascuțit spirit critic, de pe pozițiile foarte clare privind esența și rolul teatrului în dezvoltarea ființei umane, studentul Eminescu opune comediilor lui Alecsandri, „pline de spirit, însă pline partea cea mai mare și de imoralitate” (Eminescu 1970: 144), comediilor lui Pantazi Ghica, încercărilor dramatice ale lui A. Lăzărescu, comediilor lui Matei Millo, „pline de spiritul cel mai firesc, care însă în frivolitate întrec încă și pe a lui V. Alecsandri” (Eminescu 1970: 144), dramelor „d-lui Bolintineanu [care] adesea respiră un fel de imoralitate crasă și grețoașă” (Eminescu 1970: 145), ca modele, pe englezul Shakespeare, norvegianul Björnson, care „întrunește în creațiile sale „mărime și frumuseță, curățenie și pietate adevărat creștină” (Eminescu 1970: 148) sau Victor Hugo, „acest bard al libertății” în temeiul aceluiași criteriu: la toți acești creatori este definitorie „coeziunea internă și *valoarea estetică și etică* a pieselor” (Eminescu 1970: 149).

Eticul trebuie înțeles aici în legătură cu întrebările grave ale ființei umane, întrebări care ating componenta divină a omului, prizonier în social-istoric. În acest sens, își exprimă speranța criticul dramatic, dublat de un teoretician profund al artei teatrale (în comentarea spectacolului cu *Moartea lui Petru cel Mare*), că la Iași „ne vom învrednici poate, cu vremea, de-a crea o atmosferă artistică, unde oamenii de orice opinie să poată privi c-un egal interes zugrăvirea *părții eterne* din om” (Eminescu 1970: 158-159). Iar un asemenea teatru ar avea în repertoriu „dramele lui Shakespeare și comediile lui Molière, care se vor putea reprezenta și peste mii de ani și vor fi ascultate cu același viu interes, căci pasiunile omenești vor rămîne în veci aceleași” (Eminescu 1970: 159).

Din această perspectivă Eminescu respinge cu consecvență, în cronicile dramatice, comedia bulevardieră, piesele de senzație (mai ales comediile franțuzești) moderne, „în care planul piesei se întemeiază pe adulter sau pe încercări de adulter, făcînd din păcatele femeilor și bărbaților picanterii dramatice pipărate cu expresii lunecoase și cu situații și mai lunecoase” (Eminescu 1970: 167-168), în care personajele întrupînd valori morale

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

sînt false: „Cerșitoarea? Ce roman de mansardă a slujit drept plan acestei drame, în unele părți de-a dreptul respingătoare. Nici un caracter natural de la început pîn-la sfîrșit. [...] Această piesă este un infern plin de îngerși și de oameni de treabă. Ce sînt aceste caractere boite cu *albeață morală*, unse cu badanaua nobleței de suflet? Apoi ce să mai zicem de *providență*, care joacă rolul de mașinist” (Eminescu 1970: 171).

Concepînd teatrul ca o instituție a cărei menire este dezvoltarea dimensiunii culturale a ființei umane, în înțelesul profund al termenului, Eminescu respinge teatrul boulevardier din perspectiva exigențelor de cultivare a publicului: „masa poporului aleargă cu banul din urmă pentru a vedea reprezentîndu-se înaintea sa necuviințe pe care eu să am o putere le-aș pune sub supravegherea tribunalului corecțional” (Eminescu 1970: 147), chiar dacă înțelege motivarea economică a unui asemenea repertoriu: „fiecare director e silit să deie sau piese de senzație sau alegînd o cale și mai rea să deie farse obscene în chiotele unui auditoriu foarte primitiv de asemenea hrană, care nu apelează la inteligență sau la inimă ci la simțuri mult mai josnice” (Eminescu 1970: 178).

Perspectiva în care înțelege Eminescu raportul *etic-estetic* în teatru este deschisă de o idee esențială: un repertoriu care dă prioritate opoziției viciu-virtute în lumea mărginită a contingentului, oricît și oricum ar denunța viciul, îndepărtează publicul de nucleul fundamental al devenirii etice a ființei umane. Cu această înțelegere cronicarul dramatic, gînditor profund al actului teatral în integritatea lui, afirmă necesitatea unui repertoriu prin care publicul să fie deprins „cu creațiunile geniilor potrice, cu simțăminte mai nobile, frumoase, *cu idei sănătoase și morale*” (Eminescu 1970: 148). De aceea, este privilegiată drama de caractere, care generează în spectatori întrebări grave, întrebările ființei, acestea reprezentînd provocările dimensiunii etice: *Omul față cu destinul*. Aceasta este lumea tragediilor lui Shakespeare, acesta este omul tragediei grecești sau, mai exact, al teatrului grec: dramaturg – actori – spectator: „Să luăm o tragedie antică, spre exemplu – scrie Eminescu într-o cronică dramatică la spectacolul cu drama *Două orfeline* – «piesă de senzație, penibilă adesea», (să luăm) Regele Oedipus a lui Sofocle. Oedipus e un caracter violent. În Theba domnește ciuma din cauză că zeii sînt mînioși pentru uciderea nedescoperită a predecesorului lui Oedipus. Oedipus, mișcat de rugămîntea poporului, hotărăște pedeapsa cea mai aspră pentru omorîtorul regelui Laois. [...] Să nu se uite că fabula despre Oedipus era cunoscută întregului popor grecesc și că în momentul cînd gura lui Oedipus osîdea pe omorîtor, tot poporul știa că el e omorîtorul. Demosul antic știind aceasta ascultă c-o adevărată spaimă tragică cuvintele eroului piesei. Vine preotul Teiresias, chemat să ghicească care-i omorîtorul. Teiresias nu voiește să vorbească, speriat de adevărul pe care-l știe” (Eminescu 1970: 193). Publicul grec nu condamnă, retrăiește odată cu personajele lui Sofocle sau Eschil sau Euripide tragedia ființei umane care își înfruntă și își asumă Destinul. Aceasta înseamnă funcția cathartică a artei, manifestarea cea mai profundă a raportului de consubstanțialitate *etic-estetic*.

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

* * *

Ne-am oprit mai mult asupra unor aspecte ale gândirii eminesciene în abordarea raportului *etic-estetic*, întrucât Eminescu este pentru ființa românească o conștiință morală și prin modul de așezare în timpul istoric, și prin concepția pe care și-a întemeiat creația artistică, publicistica politică, exegeza sau eseistica lingvistică, culturală. De aceea, parafrazând un imperativ bine cunoscut: „Înapoi la Kant!” (pentru care ființa umană are cerul înstelat deasupra și legea morală înlăuntru), putem spune: „Înapoi la Eminescu!” într-o vreme în care realitatea lingvistică și politică mai ales, dar și cea culturală în diversele ei aspecte, intră în contradicție cu exigențele *eticului*. ☝

Bibliografie:

- Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Iluzia libertății*, în *România literară* nr. 32/11 august 2006; în *Limba română*, Chișinău, 2006, nr.7-9.
- Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Locuri de epifanie: de la Putna la Văratec, Mărturisiri testamentare*, București, R.C.R. Editorial, 2008.
- Eminescu, Mihai, *Despre cultură și artă*, Iași, Editura Junimea, 1970.
- Eminescu, Mihai, *Fragmentarium*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- Eminescu, Mihai, *Opere* (ediție îngrijită de Ion Crețu), vol.III, IV, București, Editura Cultura Românească, 1938-1939 (trimiterile se fac prin sigla O.III/IV).
- Iorga, Nicolae, *Frumosul în concepția poporului*, în vol. *Frumosul românesc în concepția și viziunea poporului*, București, Editura Eminescu, 1977.
- Istrati, Panait, *Povestirile lui Adrian Zografi. Moș Anghel*, Brăila, Editura Istros – Muzeul Brăilei, Casa Memorială „Panait Istrati”, 1995.

Rezumat: Autorul se oprește asupra unor aspecte ale gândirii eminesciene în abordarea raportului *etic-estetic*. Eminescu este pentru ființa românească o conștiință morală și prin modul de așezare în timpul istoric, și prin concepția pe care și-a întemeiat creația artistică, publicistica politică, exegeza sau eseistica lingvistică, culturală. Îndemnul esențial către cititor este: „Înapoi la Eminescu!”, într-o vreme în care realitatea lingvistică și politică mai ales, dar și cea culturală, în diversele ei aspecte, intră în contradicție cu exigențele *eticului*.

Cuvinte-cheie: *etic, estetic, ființă umană, creație artistică, libertate și creativitate, cuvânt, sacru, vorbă și cuvânt, sacru și profan, umanitate, naționalitate.*

The Ethic-Aesthetic in Language and Arts

Summary: The author focuses on some aspects of Eminescu's way of thinking in approaching the ethic-aesthetic relationship. Eminescu is for a Romanian the moral conscience both through the mode of settlement in historical time, and through the conception on which he founded his artistic creation, political journalism, exegesis or linguistic and cultural essays. The essential urge on the reader is: "Back to Eminescu!", at a time when the linguistic and particularly the political reality, as well as the cultural one in its various aspects, are in contradiction with ethical requirements.

Keywords: *Ethic, aesthetic, human being, artistic creation, freedom and creativity, word, sacred, speech and word, sacred and profane, humanity, nationality.*

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

Urmele de lumină ale Ființei: Dumitru Irimia

Maria ȘLEAHTIȚHI, Universitatea de Stat „Alecru Russo” din Bălți, Republica Moldova

---

Dumitru Irimia face parte din categoria eminescologilor, care, pe modelul lui George Călinescu, au făcut din cercetarea și interpretarea operei lui Eminescu proiectul vieții lor. Dacă ar fi să stabilim o cronologie a „Proiectului Eminescu” în „dinamica” (termen frecventat adesea de profesor) vieții și activității lui Dumitru Irimia, ar trebui să coborâm în timp spre anii de liceu, când l-a „întâlnit” pe poet. „Cu Eminescu m-am întâlnit în anii de liceu, mărturisese profesorul, dar nu pentru că trebuia „să învățăm lecția” ci pentru că profesorul ne-a spus că Eminescu nu este numai *Împărat și proletar* și ne-a vorbit despre *Luceafărul*, despre *Doina*, despre Titu Maiorescu și ne-a invitat să mergem la biblioteca orașului”. Apoi a urmat în 1962 elaborarea „cu greu” (Eminescu fiind la „secret”) a tezei de licență *Concepția lui Eminescu despre artă*. Teza a condus la publicarea în 1970 a ediției *Eminescu: Despre cultură și artă*. Momentul este evocat de Dumitru Irimia ca fiind unul crucial din destinul său. Întâlnirea cu manuscrisele eminesciene a fost, își amintește profesorul, „una din întâlnirile mele cu cea mai mare încărcătură *ființială* (cu tot greul de semnificare a acestui adjectiv)”. Astfel, în 1970 vedea lumina tiparului „primul Eminescu” citit și gândit de Dumitru Irimia. El a făcut posibilă trecerea spre cel „de-al doilea” cel din *Limbajul poetic eminescian*, care a condus, în final, spre elaborarea unei viziuni integratoare asupra lui Eminescu. Dumitru Irimia reconstitua întregul său traseu într-un interviu cu întrebări de bilanț, publicat la începutul anului 2008 în revista *Limba Română* de la Chișinău. „Gândirea estetică eminesciană, preciza acolo exegetul, se află într-o corespondență perfectă cu mutația radicală pe care o produce poezia lui în cultura românească: prin Eminescu limbajul poetic își asumă funcția întemeietoare de lumi semantic-poetice, lumi care au ca nucleu de semnificație întrebările ființei și nu interpretarea, fie aceasta și frumos poetică, a lumii cu determinări spațio-temporale. În acest sens, aș considera – chiar dacă nu îmbrățișez sintagma – că spre „Eminescu total”, mai exact, spre esența profundă a poeziei și a creației poetice eminesciene (în vers și în proză deopotrivă), aspiră în mod complementar, interpretarea din *Limbajul poetic eminescian* (Junimea, 1979) și interpretările din *Dicționarul limbajului poetic eminescian*, în cele două componente: (I) *Concordanțele poeziilor antume* (2 volume, Botoșani, 2002), *Concordanțele poeziilor postume* (4 volume, Iași, 2006), (II) *Semne și sensuri poetice. I. Arte* (Iași, 2005), *Semne și sensuri poetice. II. Elemente primordiale* (Iași, 2007), realizat, sub conducerea mea, de un minunat colectiv de cercetători de la Facultatea de Litere a Universității „Al.I.Cuza” și de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” Iași”.

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

* * *

Dumitru Irimia și-a elaborat prima exegeză eminesciană de amploare *Limbajul poetic eminescian* sub auspiciile semioticii, una din direcțiile cele mai noi în studiul lingvisticii, abia intrată în vogă în anii aceia. Autorul își asuma deliberat conceptul, recurgând la câteva succinte referințe de natură să precizeze aparatul categorial la îndemână. Astfel, era prevăzut ca noțiunea *semn* să-și extindă aria de întrebuintare dincolo de planul stric lingvistic, trecând în cel al semioticii literare. E de reținut din chiar introducerea studiului modul în care Dumitru Irimia corelaționează termenii: „Între poem, semn și limbaj poetic relațiile dezvoltă un grad superior de complexitate, din perspectiva celor două planuri, paradigmatic și sintagmatic, axe organizatorice ale oricărui sistem semiotic. Poemul se relevă în ansamblul său ca un semn poetic complex (E.Al. Poe), care, în baza unei idei poetice centrale, dezvoltă o singură semnificație poetică” (Irimia 1979: 15). Procesul creației este definit acum dinspre actul lingvistic spre cel poetic, iar termenul elocvent este, în viziunea autorului, cel de *resubstanțializare*. Analiza operei lui Eminescu prin prisma acestui fenomen constituie de fapt axa conceptuală a monografiei, în care nivelele limbii sînt examinate în perspectiva raportului de iminentă și complexă reciprocitate. Pentru a putea înțelege mecanismul lăuntric de funcționare a limbajului poetic, care implică limba populară, limba literară, ridicate la nivel estetic, exegetul opera într-un câmp al deconstrucției. Obiect constant al investigației, limbajul poetic este surprins în elementul său natural, organic – de colaborare și concomitent de negare a semnului lingvistic. „Negarea dialectică a semnului lingvistic de către semnul poetic, susține Dumitru Irimia în deschiderea studiului, înseamnă, din perspectiva amplă a limbii naționale, negarea drumului spre abstract al limbii literare, printr-o reîntoarcere la origini și, în consecință, printr-o resubstanțializare a limbii” (Irimia 1979: 13).

Așa cum se poate observa, dat fiind faptul că poemul ca semn poetic complex se constituie, la rîndul său, din alte elemente alcătuitoare – „semne poetice minimale”, autorul elaborează o construcție analitică sprijinită de schele complexe și riguros montate. Exegeza pornește de la semnele poetice minimale – nivelul fonetic – la cele ample – nivelul conotativ-filosofic al limbajului. Nu doar această ordine logică susține concepția lui Dumitru Irimia. În cazul liricii poetului „bolnav de eufonie” după cum afirma Zoe Dumitrescu-Bușulenga, intrarea în studiul limbajului poetic eminescian prin analiza nivelului fonetic al armoniei muzicale era, fără îndoială, indispensabilă. Dacă Zoe Dumitrescu-Bușulenga atrăgea atenția asupra faptului că eufonia eminesciană trebuie privită „într-o perspectivă obligatorie de altitudine și integralitate” (Dumitrescu-Bușulenga 2000: 289), Dumitru Irimia realiza analiza integrală a liricii eminesciene de la mutațiile fonetice spre semnificații. Obișnuiți oarecum cu exegezele care insistă în cadrul semnificațiilor conotative ale poeticului, ni s-au părut cu totul inedite comentariile nivelului fonetic al limbajului poetic. De-a dreptul fascinante sînt comentariile care pun în evidență schimbările minuscule ale formei, schimbări

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

ce implică importante resemnificări sau resubstanțializări. Exegetul a lucrat la detalii nu doar pe textele antume, dar și pe nenumăratele variante și subvariante ale textului eminescian, fapt care a lărgit aria de investigare și, drept consecință, exegeza a primit argumente în plus. Dumitru Irimia nu se rezumă la analiza armoniilor muzicale, deși, consideră el, armonia este un principiu-axă al operei lirice a lui Eminescu. El stabilește morfologia (gradată) a fenomenului: de la armonia *expresiv-muzicală* la cea *metaforică*. Din aceste două, vom insista asupra *armoniei metaforice*, cea mai spectaculoasă prin efectele ei poetice, nu înainte de a atrage atenția asupra nivelului sugestiv-metaforic al exegezei însăși. „În poezia eminesciană, afirmă Dumitru Irimia, aliterația susține sau creează ea însăși o anumită fluiditate versului, pe fundalul unei armonii muzicale, constituită din sunete de timbre și înălțimi diferite, în funcție de relieful reclamat de cuvinte, în funcție de dezvoltarea ideii poetice, îmbinând *lumini cu umbre*, realizând contraste sau asocieri sonore, în discretă dar strânsă corelație cu procesul semnificării lirice” (Irimia 1979: 48). Astfel, transferul metaforic devine concept operațional și la nivelul fonetic al limbajului. Dumitru Irimia stabilește relații de corespondență, dar și de opoziție între sunet și sensul poetic. Autorul identifică și comentează procesul viu și dinamic în care „sugestia muzical-poetică se instaurează suverană în planul expresiei, ca în celebrele versuri din *Mortua est!*: «Cînd totul s-aude l-al vrăjilor caier/ Argint e pe ape și aur în aer» a căror muzică stranie depășește înțelesurile particulare ale cuvintelor, ca și semnificația care ar putea rezulta din «suma» sau din «sinteza» acestor înțelesuri. Structura expresiei astfel constituită devine semnificativă, preluînd și rolul conținutului, în procesul de dezvoltare a ideii poetice, a semnificației lirice, de declanșare a trăirii estetice” (Irimia 1979: 49).

Celorlalte nivele ale limbii Dumitru Irimia le acordă importanță și spațiu proporționale rolului lor în mecanismul mereu în mișcare al universului eminescian, deși spațiul, pe drept cuvînt, este tot timpul insuficient pentru a încăpea multitudinea de semnificații pe care le generează opera poetului. Frecvența concurențială dintre substantiv și verb constituie motivul unei lungi dezbateri asupra funcției infinitivului lung substantivizat sau a conversiunii unor părți de vorbire și efectele semantice și poetice ale lor. Observația fină a lingvistului și poeticianului surprinde, prin profunzimea ideilor și argumentările fără echivoc, pe tot parcursul studiului. Spre exemplu, autorul demonstrează că substantivizarea adjectivului calitativ *adînc* „sensibilizează sugestiv reprezentarea zonei originare a spațiului și timpului cosmic, încă necunoscute, acolo unde ajunge Luceafărul în drumul său spre Demiurg: «Nu e nimic și totuși e/ O sete care-l soarbe,/ E un *adînc* asemenea/ Uitării celei oarbe»” (Irimia 1979: 54). Analiza statistică impune concluzia potrivit căreia „dintre toate pronumele, mai frecventă este substantivizarea nehotărîtului *nimic*. Întrebuințat la singular o singură dată, în *Mortua est!*, substantivul sugerează, într-o imagine zguduitoare n e a n t u l i: «Se poate ca bolta de sus să se spargă,/ Să cadă nimicul cu noaptea lui largă»” (Irimia 1979: 55). *Adînc*, *nimic*, *tot* sînt semne din arealul semantic al realităților cosmice sau

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

precosmice, or poetul a supus operației de regîndire funcția acestor semne minimale necesare întemeierii unei lumi de care ființa umană nu are cum să aibă știință. „Ca și *nimic*, afirmă exegetul în acest context, substantivizat în formă de singular, pronumele nehotărît *tot* își extinde sfera semantică pînă la dimensiuni cosmice: «El zboară, gînd purtat de dor,/ Pîn'piere *totul, totul*», cu ecouri din filozofia hindusă: «Nu era azi, nici mîne, nici eri, nici totdeauna,/ Căci unul erau toate și *totul* era una» (Irimia 1979: 56).

Munca în filigran a exegetului, nu vom pregeta să repetăm, este îndreptată și spre funcția poetică a substantivizării unor adverbe, în mod special a adverbilor temporale. „În contexte cosmogonice, afirmă Dumitru Irimia, circumstanțele temporale exprimate de adverbele substantivizate sînt convertite în concepte temporale; pentru reprezentarea stării pregenetice, absența timpului, dimensiune esențială și existențială a universului însuși, este sugerată prin negarea limitelor temporale, exprimate conceptual prin adverbele substantivizate *azi, ieri* etc.: «Nu era *azi*, nici *mîne*, nici *eri*, nici *totdeauna*» (Irimia 1979: 56).

Și inovațiile eminesciene în sfera genului substantivelor sînt subordonate, în viziunea exegetului, creării unui limbaj poetic autentic: „Creator de mituri (al *codrului*, al *teiului*, al *izvorului*, al *stelei* etc.), Eminescu convertește legi și caracteristici de profunzime, specifice limbii române, în condiții, circumstanțe, căi de dezvoltare a unor idei poetice, de desfășurare a unor semnificații lirice. Există în organizarea limbajului poetic eminescian o intercondiționare discretă, dar de esență, între genul substantivelor românești și sistemul imagistic al poeziei. Genul masculin al substantivului *luceafăr* s-a adăugat altor factori, de expresie și semantici deopotrivă, în constituirea simbolului *Luceafărului* în poezia eminesciană și românească. Genul feminin al substantivelor *lună* și *stele* a condiționat dezvoltarea structurii metaforice prin care este «introdusă» *fata de împărat* în procesul complex al desfășurării semnificației poemului ca și a semnificației altor creații. Genul masculin al substantivului *nor* a făcut posibilă ecuația metaforică *ani-nori*, fundamentală pentru ideea poetică din *Trecut-au anii...* ș.a.m.d.” (Irimia 1979: 68).

Sînt urmărite îndeaproape mutațiile gramatical-semantice din poezia eminesciană prin raportare la limba literară. Privit dinlăuntru, procesul de naștere a sensurilor și expresivității poetice cadrează același concept de *resubstanțializare* sau *remetaforizare*, despre care exegetul decela în debutul studiului. *Remetaforizarea* este pusă în seama preferinței poetului pentru formele de singular sau plural ale unor substantive. Memorabil este comentariul asupra semnificațiilor poetice ale pluralului substantivului *luceafăr-luceferi*. „Trecut la plural, afirmă Dumitru Irimia, substantivul *luceferi* își dizolvă individualitatea în semnificația de «stea» oarecare: «Și *luceferi* ce tremur așa reci prin negre cetini». Aceasta este și direcția pe care o dă mutației semantice Cătălin, care vrea să situeze în anonim pe Hyperion: «Vei pierde dorul de părinți/ Și visul de *luceferi*» (Irimia 1979: 77-78). Din șirul lung al observațiilor

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

inedite asupra semnificațiilor poetice ale unor banale, pentru consumatorul de rînd al limbii, forme de plural sau gen, sau caz impresionează și comentariile pe care le aduce exegetul preferinței lui Eminescu pentru singularul substantivului *codru*.

Plină de semnificații poetice (cosmogonice) este și utilizarea în context a altor forme și semne gramaticale, precum prefixul negativ *ne-*, superlativul la adjectiv, a diferitor categorii de articole, pronume, verbe, interjecții, dar și a diferitor forme ale vocabularului, relații sintactice, topică, figuri de stil etc.

Și modul în care relaționează propozițiile în fraze devine izvor al poeticității. Comentînd fenomenul juxtapunerii în lirica eminesciană, profesorul Dumitru Irimia, constată că „fondul de adîncă melancolie al poemului *Peste vîrfuri* izvorăște fără îndoială din conținutul semantic al termenilor și al unor construcții sintactice, dar și din autonomia pronunțată a fiecărei propoziții, în ea însăși un mic poem. Pauza dinte propoziții, consecință a juxtapunerii, condiționează, pe de o parte, această autonomie sintactică, pe de alta, rezonanța poetică a versurilor cu deschideri largi sugestiei” (Irimia 1979: 178).

Ambiguitatea, condiție imanentă poeziei, este susținută, demonstrează Dumitru Irimia, și la nivelul instrumentelor gramaticale, cum ar fi funcționalitatea conjuncției *dacă*. Atrage atenția exegetul și asupra interdependenței dintre „amploarea propozițiilor și frazelor” și „fondul semantic al creațiilor”. Astfel, „interdependența dintre amploarea propozițiilor și frazelor [...] se împletește cu cea dintre natura verbală sau nominală a structurilor sintactice și sensul de constituire și desfășurare a semnificației poetice. Aglomerarea de propoziții verbale dinamitează expresia, introduce multă mișcare, sugerează o accentuată stare de tensiune” (Irimia 1979: 207). Edificator este exemplul din *Luceafărul*, poem la care exegetul face cele mai frecvente referințe, în mod explicabil: „El asculta tremurător,/ Se aprindea mai tare/ Și s-arunca fulgerător,/ Se cufunda în mare”.

Pe de altă parte, anumite constructe sintactice vor asigura liniștea, calmul, potolirea, contemplarea sau visarea. „Construcțiile nominale, de mare frecvență, creionează, în schimb, în manieră impresionistă, uneori tablouri statice” (Irimia 1979: 228).

Procedeu preferat și psihanalizabil cu ușurință al scriitorilor romantici, antiteza este decelată de profesor la toate nivelele textului eminescian. Ca punct de pornire și motiv temeinic i-a servit faptul că „antiteza, structură definitorie pentru gîndirea poetică a lui Eminescu și pentru limbajul creației sale, extinsă la toate nivelele: fonetic, morfologic, lexical, primește și dezvoltă dimensiuni expresiv relevante și profund semnificative” (Irimia 1979: 228).

Unul din procedeele novatoare pentru poezia română este „ruperea paralelismului dintre structura semantic-artistică a versului și cea prozodică”. Între aceste două „entități” ale textului eminescian se stabilește un conflict, care împinge lirica poetului dincoace de structurile clasicizate ale romantismului, în modernitate, „în contemporaneitatea poeziei moderne” susține Dumitru Irimia (Irimia 1979: 224).

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

„Pauza de rimă” precum o definește eminescologul, are menirea să desfacă „cu regularitate unități sintactice esențiale” și să izoleze „termenii nucleici ai semnificației”. Procedul devine antologabil prin *Odă (în metru antic)*, or, afirmă autorul studiului, „întreagă tensiunea dezvoltării ideii poetice din *Odă*, spre conturarea unei drame a căutării propriului eu, prin suferință și în singurătate, trece prin sintagmele reliefate de conflictul dintre pauza metrică și continuitatea sintactică: «Ochii mei-nălțam visători la *steaua/ Singurătății*» (Irimia 1979: 243).

Dumitru Irimia stabilește cu subtilitate nuanțări între semnificațiile filosofice și cele poetice ale substantivelor *timp* și *vreme* , în care se încadrează una din categoriile esențiale ale paradigmei estetic-filosofice din poezia eminesciană: temporalitatea. Între acești „termeni fundamentali [...] se desfășoară discrete distincții din perspectiva opozițiilor *concret-abstract, fenomenal-esențial...*” (Irimia 1979: 254).

Din șirul procedeele lexicale inventariate de profesor, „polisemia și sinonimia fac din vocabularul eminescian nivelul cel mai revelatoriu atât sub aspectul sugestivității, cât și pentru starea de tensiune dintre semnat și semnificat în dezvoltarea unor semnificații poetice de mare complexitate și de ample deschideri, în dezvoltarea celor trei ipostaze ale limbajului poetic eminescian: *liric-meditativ, satiric, ironic*, în determinarea sensurilor fundamentale ale lirismului lui Eminescu, dominat, pe fundalul întrebărilor cosmice, de drama căutării propriului eu în desfășurarea «conflictului» dintre **apariție și dispariție**, dintre **viață și moarte**, dintre **neant și veșnicie**” (Irimia 1979: 455-456).

Părții de poetică propriu-zisă (vorba vine!) îi este rezervată analiza tropilor și figurilor de stil, supuse clasificării și subclasificării extrem de riguroase. Pe parcursul analizei docte la care a fost supus limbajul liricii eminesciene, se face dovada relației „complexe” pe care a avut-o poetul cu norma limbii literare. „Verdictul” este categoric: „Poetul «încalcă» norme și, mai ales, creează altele”. Un alt mare lingvist, Eugeniu Coșeriu, aducea precizări asupra aceluiași subiect în unul din interviurile pe care ni le-a acordat. Ambii lingviști au văzut în Eminescu un creator de limbă/de limbaj. I-a îndreptățit să creadă astfel capacitatea lui Eminescu de a dezvolta unele „virtualități ale limbii, rămase ascunse, nevalorificate de limba comună abstractizată în limba literară”. Lingvistul Eugeniu Coșeriu afirma că „literatura și literatura ca artă e locul, prin ececelență, al creației. Acolo se manifestă creația și acolo se manifestă și utilizarea posibilităților pe care ni le oferă limba”, apoi invoca, în interviul *Știința este o formă de împărtășanie*, „o nouă idee a lui Dumitru Irimia: nu e nevoie să fie ceva nou, tot ce e de multe ori e o utilizare nouă a posibilităților limbii și deci e o posibilitate pe care Eminescu o utilizează în întregime” (Coșeriu 2004: 67). Importanța lui Eminescu a fost cu atât mai mare în ce privește impulsivitatea dezvoltării limbajului poeziei românești ca limbaj autonom. „Cu o concepție modernă despre poezie și depășind net, prin opera sa, pașii făcuți în același sens de înaintași, Eminescu, afirmă Dumitru Irimia, smulge cel dintâi limbajul poeziei dintre limitele închise ale limbii literare, acordându-i pentru prima dată *autonomie*” (Irimia 1979: 452).

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

* * *

De la analiza lingvistică doctă a limbajului poetic eminescian din emblematicul studiu citat din abundență în cele expuse mai înainte, studiu în care exegetul adoptă, cu preponderență, o viziune din interiorul limbii/lingvisticii și semioticii lingvistice spre funcționalitatea poetică a categoriilor și nivelelor limbii în opera lui Eminescu, în ultimul deceniu este evidentă îndreptarea lingvistului spre filosofia limbii, spre filosofia literaturii, și, implicit, a culturii. Toate, prin intermediul operei lui Mihai Eminescu.

Astfel, parcurgând într-o viziune de ansamblu cele mai importante studii eminescologice ale lui Dumitru Irimia apărute după 2000, am putea vorbi despre lărgirea câmpului semantic al interpretării operei eminesciene. Deși toată opera eminescologică a lui Dumitru Irimia are în centrul atenției ideea că doar „prin poezie se poate intra în comunicare cu Ființa lumii și se poate da răspuns la întrebările esențiale ale Ființei”, anumite preocupări din ultimele decenii sau mai degrabă împlinirea unor proiecte, care a avut loc în ultimul deceniu, constructele *Ființa lumii*, *Ființa limbii*, *Ființa umană*, *Ființa poetică* conturează un concept interdisciplinar, pentru a folosi un termen în vogă azi. Cărțile profesorului Dumitru Irimia gravitează în jurul acestui termen-cheie, *Ființa*. Când ochii mei au fost pregătiți să înțeleagă acest lucru (iar aceasta a fost după anul 2000), m-am întrebat de unde va fi venind preocuparea lingvistului și eminescologului. Prin 1994 intram în posesia volumului *Ființă și timp* de Martin Heidegger, tradus în limba română. Astfel, ipoteza mea includea, firește, ideea că profesorul Irimia va fi venind din Heidegger în abordarea Ființei. Mult mai târziu, de tot recent, după lectura studiului *Limbajul poetic eminescian*, mi-am dat seama că preocuparea lui Dumitru Irimia era cu mult mai de demult, iar sursa adevărată a inspirației exegetului era însăși opera lui Eminescu, acel memorabil vers: „La-nceput pe când ființă nu era nici neființă”... Ființa în lumea fenomenală și cea închisă, văzută cu ochii minții, e învăluită în jocul de lumini și umbre, „îmbinând lumini și umbre”, precum afirma Dumitru Irimia în studiul său despre Eminescu (Irimia 1979: 48).

Una din componentele esențiale, inerente exegezei eminesciene elaborate de Dumitru Irimia, ține de căutarea și definirea identității profunde a culturii române, a modului nostru de a fi în lume. El a putut fi înțeles treptat, prin efort intelectual continuu, susținut de un ales simț al limbii, literaturii, culturii, civilizației române și un fin spirit de observație. Astfel, într-un articol datat din 1991 (*Limba – componentă fundamentală a specificului național*), exegetul afirma că „factori diverși au generat moduri diferite de a simți și gândi lumea, adică moduri diferite de a fi în lume” (Irimia 2008: 51). De aici, a fi, fire și ființă, aceste trei fețe ale ființei, vor coexista în studiile lui Dumitru Irimia. În *Introducere în stilistică*, lucrare apărută în 1999, Dumitru Irimia își deschidea studiul *Comunicarea lingvistică între lume și limbă* prin invocarea triadei om-limbă-lume înțeleasă prin coșerianul îndemn: „să spui lucrurile cum sînt” (Irimia 1999: 24). Ulterior, aceste repere vor da naștere sintagmelor preferate spiritului analitic al profesorului. În articolul „*Osia statornică*” – imagine eminesciană

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

a *identității naționale* el punea în circulație expresiile: „ființa umană, ființa națională și ființa Lumii” (Irimia 2005: 43), urmărindu-le semnificațiile în opera lui Eminescu. Peste un an, în comunicarea sa *Actualitatea lui Eminescu în afirmarea unității și identității românilor*, din cadrul celei de-a X-a ediții (și ultima, cu părere de rău) a Conferinței Naționale de Filologie *Limba română, azi*, organizată la Iași și Chișinău în 3-7 noiembrie 2006, lingvistul afirma că „universul semantic al creației eminesciene are în centru asumarea de către poet a întrebărilor Ființei în general, a întrebărilor Ființei umane în raport cu Ființa lumii sau ca Ființa istorică”. Astfel, el analizează conceptul eminescian asupra „ființei profunde a poporului” român în raport cu ființa umană și ființa divină; în raportul dintre ființa umană și ființa lumii, cel dintre ființă în general, ființa lumii și ființa istorică, ajungând spre „sinele profund al Ființei Lumii” (Irimia 2007: 19). Și dacă în studiul din 2006 era urmărită funcția întemeietoare a limbajului poetic eminescian, în forma raportului de mai sus, ecuația fiind operațională în special pe texte lirico-filosofice, cum ar fi poemul *Luceafărul*, în exegezele ulterioare – comunicarea¹ din 2008 din cadrul Colocviului de la Putna (Irimia 2009), de care s-a îngrijit cu multă dăruire –, funcționalitatea acestui raport va fi așezată, cu preponderență, în cadrul publicisticii, în mod special în contextul cronicelor teatrale ale lui Mihai Eminescu. Extinderea ariei analitice face dovada faptului că anunțata corelație transcende întreaga operă eminesciană, nu doar cea lirică. În aceste studii Dumitru Irimia punea în pagină termeni importanți pentru exegezele ulterioare, edificând, de fapt, un cap de pod pentru lucrări pe care urma să le scrie și proiectele care trebuiau să se împlinescă.

Se poate întâmpla ca la o analiză superficială a operei eminescologice a lui Dumitru Irimia să se creeze falsa impresie că studiile de ultimă oră ar contura o altă exegeză, realizată cu ustensile noi. De fapt eminescologul revine de pe culmile unei prodigioase cariere științifice, deci cu tot ce a putut acumula pe parcursul unei jumătăți de veac, la Eminescu, dinspre cultură, artă, morală, filosofie. Iar de aici proiectele se îndreptau spre *Stilistica și poetica imaginarului...*

* * *

În mod tradițional, când schițăm reperele de bază ale eminescologiei, facem trimitere la cele câteva modele interpretative calcizate ale operei lui Eminescu, de la Titu Maiorescu la George Călinescu și Ion Negoitescu, modele care au impus o exegeză dinspre literatură și istoria ei spre estetică, dinspre societate spre literatură. Dar sîntem obișnuiți mai puțin, mai puțin formați, trebuie să recunoaștem, să citim opera unui mare scriitor dinspre limbă/lingvistică, dinspre limba română spre literatură, spre poezie, în cazul nostru. Această muncă migăloasă, ce pune în valoare cele mai mici

1. Precizăm că una din variantele acelei comunicări ne-a fost trimisă și nouă spre publicare în primul număr al *Noii Reviste Filologice*. Ea poate fi citită, precum a fost dorința lui Dumitru Irimia, și în coloanele revistei noastre.

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

detalii, a fost realizată de profesorul Dumitru Irimia, care și-a așezat lucrarea între studiul limbii, al gramaticii, al stilisticii limbii române și opera lui Mihai Eminescu, într-o vie tensiune interioară. Dumitru Irimia propune eminescologiei un Eminescu citit în perspectivă lingvistică, de lingvistică semiotică, de lingvistică poetică, dacă îmi este îngăduit termenul, ceea ce face ca inedita contribuție a exegetului să ocupe un loc aparte, bine meritat, în contextul general al studiului eminescian. Iar în ultimul deceniu, opera poetului de la Ipotești era privită prin prismă eticii, culturologiei, filosofiei. Credem că a avut în acest sens un destin împlinit, or, mărturisea el însuși: „Ființa mea, umană și intelectuală, a crescut în limba și cultura română. M-aș fi simți măcar în parte împlinit, dacă la cultura care m-a format voi fi adăugat și eu ceva și dacă voi fi contribuit, într-o măsură cât de mică, la cunoașterea ei în spațiul românesc (cu hotarele configurate de identitatea profundă)” (Irimia 2008: 39).

Străbate din această frază demnitatea, așezarea și conștiința propriei valori care l-au caracterizat pe profesorul Dumitru Irimia. Dan Hăulică le invocă într-o formulă plină de regret și de înaltă apreciere: „Era în el o exactitate esențială, intransigentă, care dă fiecărui cuvânt un preț aparte. Au invocat-o cei care, la căpătîiul său, mai deunezi, și-au luat rămas-bun de la unul din întemeietorii studiilor de anvergură asupra limbajului eminescian, asupra moștenirii eminesciene. Li se devotase cu o rigoare nedomolită, punînd laolaltă informații filologice foarte acut specializate și în același timp o dorință deloc comună, de a depăși tot ceea ce este finitudine stearpă, tot ce poate să aplatizeze cercetarea” (Hăulică 2009: 282).

Urmele de lumină ale lui Dumitru Irimia se regăsesc în tot ce a scris, dar și în felul de a fi al discipolilor săi, în care, poate fără să-și dea ei înșiși seama, e prezent Maestrul. I-am recunoscut intonația, ritmul, muzicalitatea frazei în strălucita comunicare a lui Ioan Milică, prezentată în ediția din acest an a Colocviului de la Putna. M-a bucurat reîntîlnirea. Mă întrebam altă dată cu o undă de dezolare cine îl va continua, cine îi va duce la bun sfîrșit proiectele? Cred că Profesorul Dumitru Irimia a avut noroc... Are cine... Profesorul își continuă lucrarea. ✎

Bibliografie:

- Coșeriu, Eugeniu, *Universul din scoică*, Interviu realizat de Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi, Nicolae Leahu, Chișinău, Î.E.P. Știința, 2004.
- Dumirescu-Bușulenga, Zoe, *Mihai Eminescu – creație și cultură*, Ediție revăzută și adăugită, București, Editura Doina, 2000.
- Hăulică, Dan, *In memoriam Dumitru Irimia*, în *Caietele de la Putna. Epoca noastră-tensiune etic-estetică*, Mănăstirea Putna, Editura Nicodim Caligraful, 2009, p. 281-286.
- Irimia, Dumitru, *Actualitatea lui Eminescu în afirmarea unității și identității românilor*, în *Limba română azi*, Volum îngrijit de D. Irimia, A-M. Minuț, I. Miliță, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 11-20.
- Irimia, Dumitru, *Basarabia a ajuns să se așeze definitiv într-un strat al ființei mele* [interviu], în *Limba română*, Nr.1-2 (151-152), 2008, p. 28-41.
- Irimia, Dumitru, *Etic – estetic în limbă și în artă*, în *Caietele de la Putna. Epoca noastră – tensiune etic-estetică*, Mănăstirea Putna, Editura Nicodim Caligraful, 2009, p. 81-93.

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

Irimia, Dumitru, *Introducere în stilistică*, Iași, Editura Polirom, 1999.

Irimia, Dumitru, *Limba – componentă fundamentală a specificului național*, în *Limba română este patria mea*. Studii. Comunicări. Documente. Ediția a II-a, Casa Limbii Române, Chișinău, 2008, p. 51-56.

Irimia, Dumitru, *Limbajul poetic eminescian*, Iași, Editura Junimea, 1979.

Irimia, Dumitru, „*Osia statornică*” – *imagine eminesciană a identității naționale*, în *Materialele Simpozionului internațional Limba și literatura română. Regional – național – european*, Iași-Chișinău, 24-27 noiembrie 2005, Iași, Editura Demiurg, 2005, p. 41-58.

Șleahțișchi, Maria, *Lumini și umbre. Eminescu în interpretarea lui Dumitru Irimia*, în *Contrafort*, Anul XV, nr. 9-10 (179-180), septembrie-octombrie 2009, p. 25-26.

Rezumat: Acest text este un omagiu pe care autoarea îl aduce regretatului profesor Dumitru Irimia, eminent lingvist și stilistician român, care a susținut cu entuziasm ideea și apariția *Noii Reviste Filologice*. Lucrarea este o sinteză și o continuare totodată a două eseuri publicate deja. Este vorba despre eseul *Lumini și umbre. Eminescu în interpretarea lui Dumitru Irimia*, publicat în revista de literatură *Contrafort* (nr.9-10, 2009), în care obiectul analizei l-a constituit monografia profesorului *Limbajul poetic eminescian* (1979), și de eseul *Dumitru Irimia: umbrele și fețele ființei*, publicat în volumele *Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu”*, ediția a X-a, al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava (2009). Abordarea de față se concentrează pe motivele și efectele legate de extinderea ariei tematice și diversificarea instrumentelor de analiză care au survenit în lucrările lui Dumitru Irimia pe parcursul ultimelor decenii. În concluzie, credem necesară și oportună apariția unui studiu sistematic asupra operei unuia din cei mai mari gânditori români din domeniul filosofiei și semioticii limbajului, precum și din domeniul limbajului operei lui Mihai Eminescu.

Cuvinte-cheie: limbaj, limbaj poetic, semiotică, armonie metaforică, remetaforizare, ființă, stilistică, poetică, imaginar.

Les traces de lumière de l'être: Dumitru Irimia

Résumé: Ce texte est un hommage que l'auteur apporte au regretté professeur Dumitru Irimia, éminent linguiste et stylisticien roumain, qui a soutenu avec enthousiasme l'idée et la parution de la *Nouvelle Revue Philologique*. Le travail est une synthèse et une continuation des essais déjà publiés. Il s'agit de *Lumières et Ombres. Eminescu dans la vision de Dumitru Irimia*, publié dans la revue littéraire *Contrafort* (nr. 9-10, 2009), où l'objet d'analyse a été la monographie du professeur *Le langage poétique eminescien* (1979), et *Dumitru Irimia: l'ombre et les faces d'être*, publié dans les volumes du Colloque international des sciences du langage «Eugeniu Coseriu», dixième édition, de l'Université «Ștefan cel Mare» de Suceava (2009). Cette approche se concentre sur les raisons et les effets liés à l'expansion de l'aire thématique et sur la diversification des instruments d'analyse qui sont survenus dans l'œuvre de Dumitru Irimia au cours des dernières décennies. En conclusion, on croit nécessaire et opportun la parution d'une étude systématique de l'œuvre de l'un des plus grands penseurs roumains du domaine de la philosophie et de la sémiotique du langage, y compris du langage de l'œuvre de Mihai Eminescu.

Mots-clés: langage, langage poétique, sémiotique, harmonie métaphorique, remétaphoriser, être, stylistique, poétique, imaginaire.

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

Domnul Profesor Irimia

Ioan MILICĂ, *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România*

A plecat dintre cei vii un reprezentant de seamă al lumii academice românești. Numele profesorului Dumitru Irimia va rămîne ca pecete a unui destin care onorează Literale ieșene. Cursurile și tomurile de lingvistică, gramatică, stilistică și poetică, fertila activitate publicistică, Colocviul Național Studentesc „Mihai Eminescu”, actualmente trecut de cea de-a XXXV-a ediție, Conferința Națională de Filologie „Limba română azi” ținută la Iași și la Chișinău vreme de zece ediții (1991-2006), Colocviul Internațional „Mihai Eminescu” organizat la Veneția, în perioada în care domnia sa a fost director adjunct al Institutului Român de Cultură și Cercetări Umaniste, organizarea, sub auspiciile Fundației Guggenheim, a „Săptămînii *Brâncuși*” sînt numai cîteva din componentele prin care se înscrie în cultură efigia unui spirit întemeietor. Aceste elemente de referință configurează, fie și fragmentar, personalitatea creatoare a profesorului. Lingvist în toată puterea cuvîntului, cărturar animat de resorturile generatoare de viață ale marilor idei, Dumitru Irimia a fost și rămîne un apărător al valorilor românești. Învățatul al cărui prestigiu va fi, fără îndoială, păstrat și prețuit în comunitatea științifică, era, în realitate, un domn de o admirabilă modestie. Abia întrezărită în amfiteatre, firea sensibilă și interogativă a omului ieșea la iveală în momentele de familiaritate pe care domnia sa și le îngăduia cu cei apropiați. În astfel de clipe, atitudinea solemnă de la cursuri se preschimba pe nesimțite într-o sumă de energii sufletești care inspirau încredere și apropiere. Ceea ce părea a fi intransigență era, de fapt, respect față de sine și de ceilalți. Ceea ce se considera a fi exigență, provenea, fără doar și poate, din dorința de a cerceta temeinic căile de acces spre cunoaștere. Dacă, în știință, cărturarul Dumitru Irimia a fost un adept al stilului înalt, atît prin aspirația de a dezmargini gîndirea, cît și prin cizelarea laborioasă a judecăților, nici în viață, omul plămădit din carne și oase nu s-a lăsat mai prejos. Politețea care-i înzestra firea nobilă și rezervată se făcea simțită în cele mai mărunte gesturi și comportamente: felul în care pregătea un ceai sau o cafea, neputința (adesea mimată) de a se folosi de minunile tehnicii moderne, discuțiile despre unele cărți abia publicate, poetizarea jovială a cotidianului („Care-i tristețea cea mare a spicelor ?” obișnuia, adesea, să întrebe) și alte nenumărate momente care întregeau viața de zi cu zi. Iubitor de film, teatru, pictură, muzică și drumeții, domnia sa găsea în forme și conținuturi adesea trecute cu vederea de cei mulți, straturi de adîncime ale civilizației. De neprețuit, cel puțin pentru mine, rămîn dialogurile amicale despre carnavalul de la Veneția, despre frumusețea picturii murale de la Voroneț și amuzantele intermezzouri despre figurinele politice ale zilelor de ieri și de azi. Prelungite în doctele expuneri de la cursuri sau în dezbaterile de la seminarii, simțul umorului și talentul de a explora

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

zonele fragile ale raționamentelor studențești (și nu numai), erau dominante ale felului său de a fi. Biblioteca personală era deschisă cu generozitate celor aflați în căutare de sprijin intelectual. La nevoie, profesorul pune la dispoziția „căutătorilor” cărți rare sau greu de găsit, contribuind, nu doar cu vorba bună, ci și cu fapta, la zidirea celor ce și-l alegeau ca îndrumător. De altfel, devotamentul față de munca intelectuală și convingerea că un gând bun germinează și dă rod numai dacă originea într-un studiu asiduu și de durată reprezintă, poate, cele mai importante lecții pe care domnia sa le-a ținut cu dăruire și cu remarcabilă onestitate.

Prin plecarea vremelnică la cele veșnice, domnul Irimia a trecut din viață în legenda țesută cu migală și deferență de multe generații de studenți, discipoli și colaboratori, iar această mare trecere este, cu adevărat, numai un privilegiu al creatorilor de școală. În conștiința celor vii, uitarea cea neagră nu va putea birui niciodată amintirea trainică și luminoasă a profesorului drag. ✨

Din *Convorbiri literare*, nr. 7 (163), iulie 2009, p. 40.

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

Mărcile stilului Dumitru Irimia

Ana-Maria MINUȚ, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România

Motto: Stilul este omul însuși. (G.L. Buffon)

Ținând cont de formația mea și de faptul că am avut privilegiul să colaborez îndeaproape cu domnul profesor Dumitru Irimia în perioada în care am ținut seminarul la cursul său de sintaxă a limbii române, mi-ar fi mult mai ușor să scriu un articol în care să prezint câteva dintre contribuțiile profesorului nostru la cunoașterea gramaticii românești (de exemplu, argumentele sale cu privire la existența relației sintactice de apoziție, cu două variante – absolută și relativă –, doar ultima generatoare a funcției sintactice de apoziție, ideea că relația sintactică de dublă dependență generează nu una, ci două funcții sintactice – complementul predicativ și atributul circumstanțial –, teoria despre semiauxiliarele de modalitate, de aspect și de temporalitate sau viziunea sa integratoare asupra sintaxei verbului *a fi*). Mi-ar fi mult mai la îndemână, de asemenea, să scriu despre felul în care ultima ediție a *Gramaticii limbii române* apărute sub auspiciile Academiei (coordonator: Valeria Guțu Romalo, București, 2005) ține cont de sintaxa funcțională a profesorului ieșean. Într-un articol pentru *Convorbiri literare* prefer însă să am în vedere altceva: felul în care, studenți fiind, profesorul Dumitru Irimia ne-a deprins să ne apropiem de poezie, în general, și de poezia lui Mihai Eminescu, în mod special.

De la domnul profesor Dumitru Irimia am învățat că pentru a putea descifra un text poetic trebuie să-ți asumi condiția celui care scrie, accesul la cartea poetului fiind condiționat de existența dimensiunii poetice în ființa umană a cititorului. Poezia are specificitatea de a transmite exact aceeași stare cu care poetul a receptat lumea, în timp ce alte tipuri de texte interpretează lumea, nu intră în comunicare cu ea. Susținând ideea că actul poetic e condiționat de suprapunerea dintre receptare și emiteră, domnul profesor invoca un fragment din dialogul lui Menon cu Socrate (din Platon):

Menon: „Îmi pare că semeni leit cu peștele ce se cheamă torpilă. Căci și el amorțește pe oricine se apropie de el”.

Socrate: „Dacă peștele torpilă amorțește el însuși când îi amorțește pe ceilalți, atunci semăn cu el, dacă nu, nu!”,

Tot de la domnul profesor Irimia am aflat că inocența este fundamentală în actul de lectură și inițiere și că educarea pentru lectura poeziei presupune capacitatea de a distinge între ceva încărcat de poeticitate și altceva încărcat de retoricitate. Nu metaforele prezente într-un text fac din el poezie, căci sensul poetic se poate construi și în afara unei figuri de stil.

De la domnul profesor Dumitru Irimia am învățat, de asemenea, că primul contact cu poezia (orală prin excelență, inclusiv în concepția lui Eminescu) este esențial: după cum „sună” un text sîntem pregătiți sau nu a avea acces la semantică, pentru

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

că stratul sonor pregătește accesul la text. Unul din principiile întemeierii textului eminescian fiind principiul muzical, am putut înțelege că *Odă în metru antic* e o poezie fundamental întemeiată pe ritm sau că în versul *Eu n-o voi mai privi-o* există două vîrfuri muzicale la aceeași înălțime și în nici un caz o tautologie. Rolul decisiv în a atribui unui text statutul de poem autentic îl are universul semantic: cu cît e mai mică distanța dintre timpul și spațiul nostru și timpul și spațiul în care ne introduce poezia, cu atît acel text e mai apropiat de poeticitate.

Subtile analize ne-au arătat, printre altele, că articolul hotărît poate fi semnul transformării unei realități curente într-un semn mitic, prin funcția sa de a absolutiza (prin *mistrețul cu colți de argint* intrăm în fabulos, iar prin *un mistreț cu colți ca argintul* trecem în real), că, în cazul în care se iese din timpul profan și se intră în timpul sacru, funcționează nearticolul (*Peste vîrfuri trece lună*), că dativul are rolul de a sublinia lăuntricitatea (*Stelele-n cer/ deasupra mărilor/ ard depărtărilor/ pînă ce pier*; ce diferență față de *ard în depărtări!*), că în *Mai am un singur dor* cele patru anotimpuri își pierd succesivitatea și devin simultane din perspectiva timpului sacru sau că semnificația unui poem rezultă din semnificația tuturor variantelor.

În afara exemplarei componente științifice, între mărcile „stilului Dumitru Irimia” se numără demnitatea, onestitatea, exigența (în primul rînd față de sine și abia apoi față de ceilalți), respectul, prietenia, tenacitatea, entuziasmul, puterea de muncă, simțul umorului, intransigența față de minciună și impostură. Cei care au avut șansa de a-i fi colaboratori i-au simțit sprijinul necondiționat, generozitatea și solidaritatea. Nu pot fi uitate, desigur, nici preocuparea constantă și dragostea profesorului nostru pentru românii și limba română din Basarabia și Ucraina, ca și relația cu totul specială cu Italia și cultura italiană.

Profesorul Dumitru Irimia, care ne-a învățat să facem distincția, din perspectiva fenomenal/esențial/originar, între *vreme*, *timp* și *eternitate*, rămîne, prin tot ce ne-a dăruit, printre noi și în noi. ♣

Din *Convorbiri literare*, nr. 7 (163), iulie 2009, p. 41.

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

„Să fii spirit liber, să crezi în adevăr, să te manifesti cu sinceritate...”

Cristina IRIMIA în dialog cu Maria ȘLEAHTIȚCHI

„ca și cum ar fi trăit înaintea lui Eminescu”

Maria Șleahțiți: Stimată doamnă Cristina Irimia, a trecut, iată! deja mai bine de un an de la despărțirea de Profesorul Dumitru Irimia. *Ființa*, despre care a vorbit și a scris cu atâta înțelegere și pătrundere, *Ființa-i* – parte a *Ființei lumii* – a trecut în umbră, rămânând în lumină urmele ei, clare, cu timpul tot mai clare. Profesorul ne-a susținut cu entuziasm în ideea de a scoate această revistă. S-a bucurat împreună cu noi, s-a îngrijorat împreună cu noi. A fost receptiv ca de fiecare dată când îl rugam ceva sau îl invitam să țină cursuri la noi, să ia parte la întruniri științifice sau să ne primească la Iași. Dumneavoastră l-ați cunoscut cel mai bine. Vă rog să ne spuneți cum se raporta, ca să spun așa, în lumea sa intimă la cele trei mari iubiri ale sale: „Limba română, Eminescu, Basarabia”, precum spunea în *Cuvîntul de rămas-bun* profesorul Eugen Munteanu în 5 iulie 2009?

Cristina Irimia: Înainte de toate, buna ziua, doamnă profesoară Maria Șleahțiți, și mulțumiri pentru gândul acestui interviu. Mă onorează ideea dvs. de a include, în primul număr al unei noi publicații (să pășiți cu dreptul!), un interviu despre soțul meu, dar mă și sperie – voi reuși oare să răspund? În schimb, nu mă miră gândul dvs. Pentru că, în tot acest an, am fost de multe ori întrebată: Cine era doamna aceea profesoară care atunci, în curtea Casei Pogor, *gremita di gente* (constat cu bucurie că încep să preiau, cu sau fără voia mea, câte ceva din obiceiurile „casei”: acum, de exemplu, plăcerea de a arunca, ici și colo, câte un cuvîntel, câte o construcție din limba italiană, limbă pe care o iubea, o cunoștea și o vorbea cu nesfârșită bucurie, ca pe o sărbătoare)... profesoara care, în duminica aceea de 5 iulie, cu fluturi și buburuze în aer, cu un tunet iscat din senin, cu toți acei oameni veniți sa îl conducă, la ultima întâlnire, a fost singura care nu a citit cuvîntul său de despărțire, ci a spus: „Cuvintele pe care le voi rosti sînt scrijelite în inima mea...”?

...Speriată sînt pentru că, fatalmente, eu nu pot reacționa decît emoțional, nu pot fi decît subiectivă – ceea ce poate deschide drum unor rele, greșite interpretări.

Da, cu adevărat, cele trei mari iubiri ale sale (cum să îl evoc, cum să îl numesc, cum să îl chem aici?) au fost Limba română, Eminescu, Basarabia – noțiuni adînc înrudite, inseparabile, ființe vii, *consubstanțiale*. Le-a iubit cu acel „patos tradiționalist” atît de bine surprins de Rodica Zafiu în evocarea sa din *România literară*, cu o adîncime a trăirii care mie îmi aduce în minte figura lui Nicolae Bălcescu, unul din personajele istoriei noastre pe care le-a iubit cel mai mult. În tot ce a scris, aceste trei iubiri se cheamă neconținut unele pe altele, se interpătrund, căci sînt de nedespărțit: *Agresivitatea istoriei împotriva acestui mare și nefericit popor, în loc să ducă la destrămarea*

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

lingvistică și națională a românilor, a întărit unitatea poporului și unitatea limbii sub semnul romanității. În felul acesta, limba română a devenit principalul adăpost al ființei naționale. ...Nu le avem aici pe toate trei, împreună? Nu este aici vorba despre sensul de adâncime al gândirii lui Eminescu, despre raportul de consubstanțialitate limbă – ființă națională, în dimensiunile obiectivă și subiectivă deopotrivă?

La rîndul ei, Anița Nandriș, spunea *el*, transformă o lume istorică într-o lume semantică, făcînd posibilă coexistența acestora ca două lumi consubstanțiale. Iar în forța expresivă a limbii se află resursele apărării ființei. ...Pentru Anița Nandriș, limba – limba română – se dezvăluie a fi, dincolo de orice concept filosofic, spațiu sacru, *adăpost al ființei*. Nu știi cum vă raportați dvs., cei de dincolo de Prut, la acest personaj, pentru noi însă *Anița este Basarabia cea iubită*, este destinul și marca ei tragică... Iar dedicația pe care i-a scris-o Grigore Vieru pe volumul său antologic, *Taina care mă apără*: „Fratelui Dumitru, pe care îl știu de 2000 de ani și de 2000 de ani mi-e drag”...ne dezvăluie o iubire, așadar, împărtășită.

Iubirea limbii române, insuflată de profesorul său de la Liceul „Roman Vodă” din Roman, profesorul Stețcu (**să ții minte numele acesta!** mi-a spus, apăsător, în ultima noastră seară petrecută împreună, acasă, în timp ce contemplant biblioteca și îmi vorbea despre bogăția ei... – știam noi că va fi ultima?), s-a transformat, foarte de timpuriu, într-o luptă neconținută pentru apărarea ei, a limbii înțelese ca **spațiul miraculos care (și prin care) lumea din jur se reflectă și se descoperă, se lasă cucerită și recreată, putîndu-ne astfel ridica la cunoaștere și creație.**

Sub mereu același semn al subiectivității – căci nu am vorbit vreodată, amîndoi, explicit, despre aceasta - aș vrea să vă spun cum am simțit eu dintotdeauna raportul său *uman* cu Eminescu. Cred că îl percepea pe Eminescu ca fiind foarte tînăr, poate ca pe unul dintre studenții săi, față de care se simțea tot timpul *dator*, și nemulțumit că nu îi poate sta mai mult în preajmă, pentru a-l ajuta, pentru a-i lua de pe umeri greutatea cu care el știa deja că va avea de luptat (ca și cum ar fi trăit *înaintea* lui Eminescu), dorind astfel să îl elibereze, să îl *dezmarginască*, pentru poezia sa... cred că nu greșesc, era ceva patern în felul în care îl evoca în casă, de exemplu.

M.Ș.: Profesorul Dumitru Irimia a știut să lucreze în echipă. Ce a însemnat pentru el elaborarea celor nouă volume ale *Dicționarului limbajului poetic eminescian*?

C.I.: *Dicționarul limbajului poetic eminescian* a fost marele său proiect, de care nu s-a îndoit (decît foarte, foarte tîrziu) că îl va duce cu bine la capăt. Cu toții eram convinși de asta... Se putea întîmpla orice, mai puțin să nu încheie *Dicționarul*..., mai puțin să plece el înainte de a-l fi încheiat. Nu, asta nu se putea întîmpla.

Într-un interviu din anul 2008, o formulare involuntar nefericită vorbea de *Dicționar*... ca despre *testamentul* său. A răspuns imediat, prompt, nu deranjat, ci doar neacceptînd termenul, pe drept incompatibil cu ființa sa, vibrînd de o vitalitate ce părea de neoprit: **Vă referiți probabil la aceasta în sensul cărții lui Petru Creția...**

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

Greul muncii în echipă este să ai în fiecare zi forța, încăpăținarea, nebunia de a aduna oamenii, de a da, serile, zeci de telefoane, de a armoniza cu grație programe foarte diferite, orgolii și slăbiciuni omenești, de a scrie zeci de e-mailuri stabilind termene ferme, pentru a le schimba apoi de câteva ori în aceeași zi, după răspunsurile primite între timp, de a conduce – finalmente – întâlnirile produse și de a arăta drumul, tot cu grație, înțelegînd și acceptînd cu umor subțire susceptibilități de tot soiul, de a veni apoi acasă, tîrziu (dar nu chiar foarte tîrziu: **știi, Cristina, în Universitate mai sînt ferestre luminate – vrei să mergem să le vezi?**) și de a te așeza din nou, în noapte, la masă, asupra paginilor scrise de ceilalți – dar partea ta cînd ai să o mai scrii?...

La Ședința solemnă a Academiei din 15 ianuarie 2010, acad. Solomon Marcus a vorbit despre *Dicționar...* în acești termeni: „Ne vom opri acum atenția asupra operei coordonate de regretatul Dumitru Irimia, *Dicționarul limbajului poetic eminescian*. O operă grandioasă, înconjurată însă de tăcere. Pentru prima oară, avem posibilitatea de a pune în legătură efectiv aspectele textual locale cu cele globale, în antumele eminesciene. Cultura românească, exegeza eminesciană înca nu par a fi pregătite să valorifice un atare dicționar, după cum încă nu par a fi pregătite să valorifice nici atît de importante manuscrise eminesciene, în sfîrșit publicate”. Și tot Solomon Marcus scrisese, cu cîțiva ani înainte, într-un text mai lung din *România literară*, o frază care l-a bucurat mult, și l-a odihnit pentru a putea merge înainte: „Rămăsesem una din puținele țări europene fără un dicționar de concordanțe pentru cel mai important scriitor al ei. Ieșenii au spălat această rușine”.

M.Ș.: Profesorul Dumitru Irimia a creat la Iași o adevărată școală de stilistică, lansînd în lumea filologilor o serie întregă de discipoli. Care erau bucuriile și tristețile Profesorului în legătură cu discipolii săi?

C.I.: Răspunsurile mele sînt prea lungi... de data aceasta, am să recurg la propriile lui cuvinte pentru că, encomiastic sau nu, avea darul rar de a exprima esențialul în cuvinte puține și – aparent – foarte la îndemînă. Iată ce răspuns cuprindea într-un interviu de prin anii '84-'85, publicat în *Opinia studentească: Existența mea de dascăl? Existența de dascăl în sine nu-i dintre cele mai liniștite dacă o iubești. Dar, tot dacă o iubești, îți aduce și multe satisfacții, unele imediate, altele după ani. Tot după ani îți poate aduce și nemulțumiri. Dar, intră în regula jocului. Pe mine mă bucură mult munca cu studenții, mai ales la seminarii și la activitățile de cerc. Mă bucură cînd reușesc să stabilesc un dialog real cu studentul, cînd sugestiile mele sînt fructificate și duse mai departe, cînd studentul merge pe propriile picioare, ba chiar începe să-și ia zborul și unii ajung, au ajuns în timp, să zboare foarte bine. Este adevărat că unii au uitat cine i-a învățat zborul sau cine le-a insuflat ideea că nu e suficient să mergi, chiar bine, că trebuie și să zbori. Este în Eugen Ionescu o idee foarte frumoasă – oamenii au uitat să zboare. Ei trebuie învățați să zboare din nou. Asta e esența muncii noastre: să-i învățăm pe elevi, studenți, să zboare sau măcar să încerce să zboare, să nu se mulțumească cu mersul...*

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

„Ca apostolii...”

M.Ș.: Vă rog să evocați care și cum a fost răspunsul discipolilor la chemările Profesorului?

C.I.: Răspunsul discipolilor a fost emoționant de prompt: să vorbim despre Colocviul de la Putna, desfășurat în august 2009, la nici două luni de la plecarea¹ sa. Sub blînda exigență a mentorului de necontestat al acestei manifestări, acad. Dan Hăulică, cu discreta și adîncă înțelegere a părinților de la Mînăstirea² Putna, a Părintelui Stareț Melchisedec Velnic, secondat de tînărul Părinte Dosoftei Dijmărescu, munca științifică a profesorului Irimia a fost dusă mai departe și ilustrată strălucit de – nici mai mult nici mai puțin! și este doar începutul! – șase tineri cercetători, șase (pentru că aici vă prenumăr și pe dvs, doamna profesoară – cu atît mai mult cu cît dvs. ați furat din mers multe din cele ce revărsa el pe moșie): Lucia Cifor, Nicoleta Redinciuc, Ramona Horodnic, Ioan Milică, Ilie Moisuc și, după cum spuneam, Maria Șlehtițchi. Ați fost așadar de față cînd doamna Teodora Stanciu de la Radio România Culturală, o altă mare „vinovată” pentru aducerea acestor tineri la o manifestare atît de prestigioasă (a cărei dăruire pentru organizarea Colocviului, pentru editarea *Caietelor de la Putna*, alături de mai tînăra sa colaboratoare, Oana-Georgiana Enăchescu, n-o vom ști pînă la capăt niciodată!), a vorbit răsplat – și, pentru că minunea s-a repetat și anul acesta, 2010, a reluat ideea! ...ați fost martor, nu-i așa? – despre *școala de stilistică de la Iași* creată de Profesorul Irimia!

...Dar acesta nu este decît începutul drumului pentru discipolii săi. Cred că aici trebuie să interveniți dvs. cu o pildă (ca și biblică, în fond, dacă ne gîndim că se petrecea pe malul mării...) – povestiți-le, așadar, acestor tineri, ce ne-a povestit, la rîndul său, într-o seară tîrzie, la Putna, domnul Profesor Mircea Borcilă de la Cluj...

M.Ș.: La sfîrșitul augustului care, iată, s-a călătorit, la Colocviul de la Putna, dedicat memoriei academicianului Zoe Dumitrescu-Bușulenga – Maica Benedicta, profesorul Borcilă invoca acea scurtă, (aproape) metafizică, discuție de la malul Mării Negre, dintre Eugeniu Coșeriu, Dumitru Irimia și Mircea Borcilă, pe care o narez ca pe un mit. Era la unul din Colocviile coșeriene de la Constanța. În urma unor discuții mai aprinse, în care bucureștenii, dar și constănțenii, atacau destul de dur ideile și concepția lui Eugeniu Coșeriu, cei trei profesori se plimbau pe malul mării. După o îndelungată tăcere, profesorul Coșeriu îi întrebă: „Ce-o să faceți voi, iubiților, cînd nu voi mai fi eu?” Răspunsul veni dinspre Dumitru Irimia: „Ce-o să facem? Ca apostolii...” Îmi mai amintesc în acest moment ce spunea Dorel Fînar, unul din discipolii Profesorului Dumitru Irimia,

1. Ați observat probabil, pentru că i-ați fost de multe ori aproape: nu spunea niciodată *a murit*, refuza hotărît acest verb, ci doar *a plecat*. Dincolo de eleganță, este aici convingerea sa că, de fapt, noi ne călătorim înspre altceva – nu este însă aici locul...
2. Vă rog mult să păstrați ortografia mea, care este, de fapt, cea corectă, cea pentru care s-a bătut! Ați văzut că și pe mormînt tot cu î din i am scris...

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

toamna trecută la Suceava: „Întreaga activitate a lui Dumitru Irimia respectă cele cinci principii ale lingvisticii ca știință a culturii formulate de Eugeniu Coșeriu”.

Stimată doamnă Cristina Irimia, știm că Profesorul a ctitorit, la începuturi, dimpreună cu doi colegi de generație (Mihai Drăgan și Ioan Constantinescu), *Colocviul Național Studentesc „Mihai Eminescu”* ajuns astăzi la a XXXVI-a ediție. Ne aminteam împreună cu Iulian Costache, la o tabără studențească, în iulie, la Tîrgu Neamț, de Domnul Profesor și ne vorbeam că sîntem formați, ca atîtea generații de studenți sau profesori mai tineri, de acest *Colocviu*. „Îi datorăm Profesorului Irimia atît de mult...” spunea colegul meu. Pe drept cuvînt, îi sîntem datori. Ce a însemnat *Colocviul* în viața și opera profesorului Dumitru Irimia? Viața pe care noi n-o vedeam?

C.I.: *Colocviul Eminescu* a însemnat marea sa bucurie de a se afla, încă și mai mult, în mijlocul tinerilor lui studenți din toată țara! Apropierea de acești tineri, pe care și-a construit-o aproape singur, era forma prin care se re-încărca de forță, de tinerete, de entuziasm, ca Anteu. Recent, am întîlnit această idee la Gabriel Liiceanu, care scria despre modul în care tinerii cei buni *luminează* spațiul în care se găsesc...

L-ați pomenit pe Iulian Costache – eu voi prelua o bună parte a evocării unui alt strălucit participant la *Colocviu*, profesorul Andrei Bodiu de la Brașov, dintr-un text scris pentru Simpozionul de la Alicante (nov. 2009), unde (am scris mai întîi *în cadrul căruia*, dar mi-am amintit că era o sintagmă pe care, pur și simplu, nu o suporta!) inimoasa Cătălina Iliescu a dedicat o secțiune specială *Profesorului Irimia*. Iată cuvintele lui Andrei Bodiu: „Unul dintre cele mai frumoase evenimente din viața mea, din fericire repetat de-a lungul multor ani, se numește *Colocviul Național Studentesc „Mihai Eminescu”* de la Iași. Imaginea acestei minuni academice se leagă indisolubil în mintea mea de profesorul Dumitru Irimia. [...] Dumitru Irimia este, prin stăruința cu care a organizat, ajutat de cîțiva colegi, *Colocviul „Mihai Eminescu”*, un creator de școală. Puține nume importante ale criticii și istoriei literare românești de astăzi nu au trecut, de-a lungul vremii, măcar o dată pe la Iași, în superbe zile de mai ale *Colocviului*. Și acum îmi amintesc emoționat cum profesorul Irimia ne primea în diminețile de joi ale *Colocviului* în Aula „Mihai Eminescu” cu mereu aceleași cuvinte: „Bine ați venit acasă”. Profesorul Irimia a făcut pentru marele nostru poet unul dintre cele mai importante și semnificative lucruri care s-au făcut vreodată. A strîns în jurul operei eminesciene generații după generații de tineri care au păstrat memoria lui Eminescu și care au dus mai departe șirul interpretărilor operei acestuia. A făcut-o cu un devotament netrucat, cu o modestie extraordinară și cu o generozitate neegalată. Așa cum și-l amintește prietenul meu Mircea A. Diaconu, Dumitru Irimia avea o capacitate exemplară de a comunica cu studenții, de a-i face să se simtă egalii lui. Evident, nu erau egalii lui, dar profesorul își desfășura generozitatea fără niciun fel de ostentație. La sfîrșitul deceniului satanic, în anii '80, *Colocviul* era, pentru mine, una dintre puținele raze de lumină. Dumitru Irimia a ținut manifestarea, cu pricepere, în afara oricăror intruziuni ale aberației comuniste. Știința sa a creat, de-a lungul a

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

decenii, un climat de dezbatere științifică de cel mai înalt nivel, a statornicit prietenii care nu au pierit și a cultivat un climat al diversității de opinie exemplar. Tactul său a făcut ca niciodată studenții să nu plece prea afectați de un eșec sau excesiv de fericiți pentru un premiu. Premiile țineau, toate, de firescul desfășurării colocviului.

În 2005, când am lansat la Facultatea de Litere a Universității *Transilvania* din Brașov proiectul *Colocviului Național Universitar de Literatură Română Contemporană*, am încercat să pun în practică câte ceva din meseria „furată” pe lângă domnul Irimia. Excelent profesionist, domnul Irimia era un om modest și discret. Când îl mai enerva câte ceva, și e inevitabil când organizezi ceva să nu existe și astfel de momente, prefera să se închidă în el și să nu discute. Nu l-am văzut niciodată ieșindu-și din fire, deși tensiuni de tot felul existau. A încercat să dizolve cu blîndețe rivalitățile dintre centrele universitare și să le transfere într-un climat de colaborare în care, cu *fair-play*, toți ar fi trebuit să-i recunoască pe cei mai buni. A urmărit cu tenacitate ideea că cea mai importantă rămîne omagierea lui Eminescu și faptul că a făcut din *Colocviul Național Studentesc „Mihai Eminescu”* cea mai longevivă manifestare studentească din istora literelor românești este, după mine, măsura calităților domnului Irimia.”

Iar în 1997, Mihai Zamfir, oaspete de onoare al multor ediții ale *Colocviului*, făcea o onorantă paralelă cu festivalul Wagner de la Bayreuth, sesizînd esența manifestării de la Iași – *libertatea* pe care o respiram, o resimțeam cu toții în acele zile: „*Colocviul...* a oferit, an de an, spectacolul defilării metodologiilor literare mondiale susținut pe rînd de cei mai tineri și mai promițători intelectuali ai țării, de studenți; a construit, în tot acest timp, o oază de gîndire liberă, în polemică implicită cu demența ideologică oficială. A știut să-și creeze propria sa istorie, opusă celei în care era silit să trăiască. Iar organizatorul său, Dumitru Irimia, va fi privit, într-o zi, ca un Wieland Wagner al Copoului”.

Ce nu se vedea, ce rămînea ascuns în culise, era cumplita oboseală care, la un moment dat, se instala și nu mai pleca... (acum știm: s-a adunat în ani, lent, insidios, perfid, pe tăcute, pînă cînd, fulgerător, a lovit, obligîndu-l, pentru prima dată, să facă un pas înapoi, să se recunoască învins, el, luptătorul...). Cum să rezum în cîteva rînduri lunile de neomenească alergătură: mai întîi, înainte de 1989, pentru aprobări de la *foruri*, experiențe kafkiene, apoi pentru finanțări, devenite în timp sponsorizări, gîndirea, elaborarea și tipărirea programului – drumuri înzecite la tipografie (pe atunci, în celălalt capăt al orașului), organizarea excursiei finale, autocarul!, mesele de la Botoșani și Putna, pachetele cu hrană rece pentru studenți, cazarea acestora la Iași, Ipotești și Putna, așteptarea participanților la gară (de fiecare dată, neclintit!), în serile și nopțile precedente deschiderii *Colocviului* (așteptarea, atunci cînd acest vis a devenit posibil, a trenurilor din Basarabia, în gara Nicolina, la 2 și la 3 noaptea), urmată de „inspecția” de la cantina Universității doar peste cîteva ore, la 7 dimineața – este totul în regulă, pregătit pentru domnii profesori și pentru studenți? La ora 9 – primirea oaspeților, apoi deschiderea festivă a lucrărilor – cuvînt de întîmpinare – pauza de cafea (sînt oare destule pahare?), demararea lucrărilor pe secțiuni (nu s-au încurcat cumva sălile? nu!), masa de prînz (a sosit oare vinul promis, l-o fi pus cineva

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

Profesorul Dumitru Irimia la Veneția. Septembrie 2007

la rece?), autocarul pentru excursia prin Iași a sosit? formele cu șoferul s-au rezolvat la decanat? la Casa Pogor, în curtea înflorită, unde se va desfășura atelierul de traduceri, este totul gata?... Serile, stabilirea premiilor și a premianților, discuții, dispute, orgolii, scrierea diplomelor – au sosit de la tipografie, oare?...

Unde să mă opresc? Pe câte le-am uitat?? Câte au mai fost??? Pe câte nu le știu????

„Acesta a fost cu adevărat profesorul Irimia și neprețuitul Titi...”

M.Ș.: Deși a fost un om împlinit și citeam printre rîndurile unui interviu că el însuși credea astfel despre sine, vă întreb totuși, doamnă Cristina, care au fost regretele omului și profesorului Dumitru Irimia?

C.I.: Regrete... cu siguranță au fost multe... Despre regretele *profesorului*, profesor timp de 47 de ani (ca Ștefan cel Mare!) la Universitatea

„Al. I. Cuza” din Iași, este prea devreme să vorbim acum, poate altă dată...

Regretele *omului*: știu că dorea enorm să scrie despre Veneția și se simțea mereu apăsat că nu o poate face. Era *prea dăruit* nouă, celorlalți, pentru a rupe din timpul pe care considera că ni-l datorează. Nu a avut niciodată timp pentru el, nu și l-a permis.

...Veneția era spațiul în care ființa lui cea mai adîncă, cea mai adevărată, cea mai copilăroasă, se împlinea pe deplin. La Veneția întinerea. Ochii îi deveneau mai albaștri (da, puteau fi *încă* mai albaștri!). La Veneția se deschidea, rîdea din toată inima, se bucura în fiecare clipă, de fiecare piatră, la fiecare *ponte*, tot timpul. Dorea să scrie un *Jurnal profan* al șederii noastre la Veneția dar, mai ales, un *Jurnal sacru* venețian. Cumpăra de fiecare dată cărți despre Veneția, dar nu a apucat niciodată să le citească în tihnă, pînă la capăt... Ar fi putut scrie o carte extraordinar de fluidă, cu imagini multiplicabile și multiplicabile, așa cum se multiplică (și nu doar se reflectă!) fațadele colorate ale palatelor venețiene în apele de pe *Canal Grande* și de pe sutele de *canaletti*... o carte în care rafinamentul său discret și poeticitatea autentică, ascunsă în **stratul de adîncime** al ființei sale, ni s-ar fi lăsat revelate în toată frumusețea și adevărul lor – așa ar fi fost, știu asta...

M.Ș.: „Omul s-a risipit în lut”, cum spunea cu ani în urmă într-un memorabil poem în proză distinsul cineast Emil Loteanu, dar ființa lui de lumină, personalitatea sa culturală și științifică continuă să fie printre noi... Ce face astăzi opera științifică și culturală a profesorului Dumitru Irimia?

DUMITRU IRIMIA – IN MEMORIAM

C.I.: Grea, dureroasă întrebare... Deocamdată, stăm pe loc. Fac pași mici, încercări nesigure, tatonez, dar sînt singură și – ceea ce este foarte trist – *mă simt singură*. Aș dori ca anii următori să-mi alunge această tristețe.

M.Ș.: Deși am comunicat cu Domnul Profesor vreme de 18 ani, iar de la adresarea corectă și neutră, *doamna profesoară*, spre cea pe care am așteptat-o ca pe un semn dat alor săi, *Maria*, au trecut vreo 8 ani, Dumitru Irimia a însemnat pentru mine mai mult decît un lingvist, un mare profesor, un mare om de cultură... În ultimii ani începeam să-l cunosc și ca om. Mai bine decît Dumnevoastră, însă, doamnă Cristina, nu cred să mai știe cineva cum a fost și cine a fost omul Dumitru Irimia...

C.I.: De-a lungul anilor, m-am întreat de multe ori, de foarte multe ori, *cum este și cine este* cu adevărat omul de lângă mine, care este primul, singurul, cel mai potrivit cuvînt care să-l caracterizeze, să surprindă dominantă inconfundabilă a personalității sale... Că a fost bun, dăruit (deopotrivă *dăruitor și înzestrat*), că a fost o inteligență cuprinzătoare și înțelegătoare, strunită cu exigență, mereu căutătoare și harnică, că îi plăcea să te surprindă cu maliții inofensive (m-ar fi făcut *edulcorată* să citească asta, sînt sigură!)... că a fost un om drept și exigent – cu sine însuși, mai întîi, ...că a fost fermecător? Asta o știm, unii dintre noi. Dar am acum convingerea că, înainte de orice, a fost *un om liber*. A fost cel mai liber om pe care l-am cunoscut vreodată, un *dezmărginit*. Amintiți-vi-l doar cum urca dealul Copoului...

Și cum acest lucru nu a fost înțeles decît de unii dintre noi...

Esența condiției sale umane era așadar libertatea, o libertate interioară irepresibilă, rar întîlnită, pe care și-a asumat-o cu bucurie, cu mîndrie și curaj, în pofida tuturor relelor ce decurgeau (și au cam decurs...) din acest **zbor**.

Doamna profesoară Sorina Bălănescu, colega lui de o viață, apropiată, l-a intuit extraordinar, atunci cînd vorbea despre rădăcinile lui de răzeș mîndru de pe Valea Siretului...

Iar atît de tînărul Bogdan Crețu l-a înțeles și el, pentru că altfel nu ar fi putut scrie ce a scris a doua zi după *plecare*: „**Dacă lumea e altfel – treaba ei**. Aceasta este lecția pe care, cine a știut să o priceapă, a putut-o deprinde de la Profesorul Irimia”.

L-a înțeles și Ioan Milică, care readuce în evocarea profesorului său un cuvînt greu de semnificații, bine cunoscut nouă: **dezmărginire**.

Iar acum, mă întorc din nou la cuvintele lui, dintr-un text mai vechi despre Panait Istrati, care rezumă în două rînduri jumătatea de pagină de mai sus: **Să fii spirit liber, să crezi în adevăr, să te manifesti cu sinceritate, nu mai era nevoie de nimic altceva pentru a fi neiuibit**. Acesta a fost cu adevărat profesorul Irimia și neprețuitul Titi...

M.Ș.: Vă mulțumesc, stimată doamnă Cristina Irimia, pentru această evocare...

C.I.: Doamna Maria, și eu vă mulțumesc... Mi-ați prilejuit două după-amiezi în care am stat de vorbă, cu bucurie și cu sfîșiere deopotrivă, în doi, în trei, din nou în doi...

Approape că îmi vine să vă rog să îmi adresați încă o întrebare, dar, știți cum, formulați-o în așa fel, încît răspunsul meu să fie: *Îmi este dor de el...* 🕯